

POVJERENJE U INSTITUCIJE I STAVOVI O EKONOMIJI: ISTRAŽIVANJE NJIHOVE POVEZANOSTI U HRVATSKOJ

Bartul Vuksan-Ćusa <https://orcid.org/0000-0002-5158-9164>

Department of Political Science
Central European University

E-mail: Vuksan-Cusa_Bartul@student.ceu.edu

Andrija Henjak <https://orcid.org/0000-0003-4783-5796>

Fakultet političkih znanosti
Sveučilište u Zagrebu

E-mail: andrija.henjak@fpzg.hr

<https://doi.org/10.20901/an.19.04>

Izvorni znanstveni rad

Zaprimljeno: 10. 3. 2022.

Prihvaćeno: 16. 9. 2022.

Sažetak Institucionalno povjerenje česta je tema empirijski usmjerene politologije, premda se rijetko dovodi u vezu sa stavovima o ekonomiji. Imajući na umu teorijsku pozadinu koncepta povjerenja u institucije koja ponajprije upućuje na njegovu povezanost s protekcionističkim ekonomskim stavovima, ova studija prepoznaje potrebu za detaljnijom analizom pretpostavljenog odnosa. U studiji se polazi od perspektive po kojoj se protekcionizam može tumačiti kao normativno očekivanje zaštite na difuznoj razini što se, suprotno dosadašnjoj teoriji, može povezati s niskim razinama institucionalnog povjerenja. Ova je postavka testirana na temelju anketnih podataka iz 2015. i 2016. godine u Hrvatskoj. Pokazuje se kako su protekcionizam i institucionalno povjerenje negativno korelirani. Uz to su očit i efekti autoritarnosti, socijalnog povjerenja, sociotropskih evaluacija ekonomije i stranačke pristranosti na povjerenje u institucije. Ova studija stoga svjedoči kako je u analizi odnosa između institucionalnog povjerenja i protekcionizma potrebno diferencirati različite razine potpore što pruža novi smjer za ovu rastuću istraživačku nišu.

Ključne riječi povjerenje u institucije, stavovi o ekonomiji, protekcionizam, autoritarnost, socijalno povjerenje

Uvod

U posljednja dva desetljeća jedna od konstanti hrvatske politike je pad povjerenja u političke institucije. Kada se uzmu u obzir ukupni nalazi anketnih istraživanja prikupljenih u ovom razdoblju, može se primijetiti da je Hrvatska u drugo desetljeće neovisnosti i novi milenij ušla s komparativno vrlo niskom razinom povjerenja u političke institucije i aktere te da je s vremenom to povjerenje postajalo još niže. Pad povjerenja u političke institucije i aktere prati i opadanje političke participacije, što

se prije svega očituje u sve nižoj izlaznosti na izbore (Henjak, 2017), kao i padom zadovoljstva kvalitetom demokracije (Čular i Šalaj, 2019). Sve navedeno ukazuje da se znatan broj hrvatskih građana razočarao politikom ili barem distancirao od nje te da politiku u obliku u kojem postoji danas ne vidi kao mehanizam koji može dati odgovor na društvene probleme.

Porast skepticizma prema politici očituje se u povećanoj volatilnosti stranačkog sustava i izbornog ponašanja te sve većem izbornom potencijalu političkih aktera koji nastupaju kao kritičari rada političkih institucija i izazivači etabliranim političkim elitama (Henjak 2017, 2018; Raos 2020). Međutim, istraživanja pokazuju i da usprkos izraženom skepticizmu prema političkim institucijama i elitama, hrvatski građani istovremeno žele da država zadrži važnu ulogu u zaštiti od tržišnih rizika, pružanju javnih usluga i zaštiti životnog standarda. Rezultati anketnih istraživanja pokazuju da preferencije za politike usmjerene na zaštitu od tržišnih rizika uživaju stabilnu i relativno visoku razinu podrške kroz cijelo posljednje desetljeće (Henjak i Vuksan-Ćusa, 2019; Roosma, van Oorschot i Gelissen, 2015).

Komparativne studije povjerenja u institucije koje obuhvaćaju i Hrvatsku (van der Meer i Hakhverdian, 2017; Newton, 2007; Rose i Mishler, 2010; Norris i Inglehart, 2019: 158-159) potvrdile su postojanje razmjerno niske razine institucionalnog povjerenja među hrvatskim građanima. Pritom, nijedna od studija nije analizirala je li povjerenje u institucije povezano s ekonomskim stavovima. Izostanak ekonomskih činitelja u analizi povjerenja u institucije ne treba čuditi s obzirom na to da su se u dosadašnjim studijama činitelji poput stranačke identifikacije i sociokulturnih vrijednosnih orijentacija pokazali dominantnima – ne samo kao determinante političkog ponašanja i povjerenja u institucije, nego i evaluacije stanja ekonomije i stavova prema ekonomskim pitanjima (v. Henjak, 2007; Henjak, 2017; Jou, 2010; Henjak, Zakošek i Čular, 2013).

Budući da su institucije objekti povjerenja spram kojih građani imaju određena normativna očekivanja, a istovremeno se kroz njih provode javne politike (Offe, 1999; Hetherington, 1998; 2004), u kontekstu u kojemu su istovremeno prisutne niska razina institucionalnog povjerenja i visoka razina preferencija za zaštitu od tržišnih rizika, kakve možemo vidjeti u Hrvatskoj, postavlja se pitanje jesu li povjerenje u institucije i preferencije za politike usmjerene na zaštitu od tržišnih rizika povezani onako kako se to uobičajeno pretpostavlja? Naime, istovremena prisutnost visokih preferencija za zaštitu od tržišnih rizika i niskoga povjerenja u institucije može značiti da dio građana, iako očekuje zaštitu na normativnoj razini, ne vjeruje da su je političke institucije u stanju osigurati. U konačnici, to može dovesti do zahtjeva za promjenom političkih institucija ili barem zahtjeva za promjenom etabliranih političkih aktera koji upravljaju tim institucijama, neovisno o tome jesu li u danom trenutku na vlasti ili u opoziciji. Ovaj rad stoga analizira povezanost preferencija za zaštitu od tržišnih i socijalnih rizika i povjerenja u političke institucije, kao i povezanost drugih potencijalno relevantnih varijabli s povjerenjem u institucije, kako bi utvrdio postoji li mogućnost da se zahtjevi građana za zaštitom od tržišnih rizika pretvore u zahtjeve za znatnijim promjenama u političkoj sferi.

Teorijski okvir

Najveći dio literature definira povjerenje u institucije kao evaluaciju aktivnosti političkih aktera i institucija u odnosu na normativna i druga očekivanja (Miller, 1974: 952; Miller i Listhaug, 1990: 358; Hetherington, 1998: 791; Breustedt, 2018:

15; Citrin i Stoker, 2018: 57; Hetherington, 2004: 9-10). Takvo određenje počiva na razumijevanju koncepta povjerenja na tripartitan način: A vjeruje B da će učiniti stvar X (Hardin, 1999; Harré, 1999). Ovaj koncept povjerenja temelji se na skupu institucionaliziranih pravila koja osiguravaju internalizaciju normativnih očekivanja, odnosno, povjerenje u instituciju počiva na proširenju njenog normativnog utemeljenja putem pravila i na njene službenike koji po tim pravilima moraju postupati (Warren, 1999). Prema Clausu Offeu (1999: 70-71) institucije utjelovljuju vrijednosti zajednice čiji život uređuju. Iz ovog proizlazi da vjerovati instituciji ponajprije znači vjerovati u efikasno provođenje normativne ideje koja građane zbližava u istom institucionalnom prostoru. Drugim riječima, u institucionalnom režimu stranci postaju građani jer vjeruju i očekuju da normativne ideje na kojima su institucije izgrađene povezuju pojedince u političku zajednicu i determiniraju sadržaj njenih politika. Offe (1999) time ne tvrdi samo to da se institucijama može vjerovati, već one imaju i formativnu ulogu kao posrednici u kreiranju povjerenja građana u političku zajednicu i njene institucije. Povjerenje se može ostvariti i pomoću institucionalnih aranžmana poput socijalne države, politički posredovane redistribucije dohotka kroz poreze te kroz druge politike koje kreiraju solidarnost među građanima (Offe, 1999). Jedna od normativnih ideja ili očekivanja na kojima se povjerenje u institucije temelji može biti ideja zaštite građana od tržišnih rizika kroz politike socijalne države i općenita potpora podređivanju ekonomije potrebama društva kroz institucije koje usmjeravaju tržišne odnose prema društvenim ciljevima.

Stoga, intuitivna pretpostavka o povezanosti povjerenja u institucije i protekcionizma jest da više razine protekcionizma istodobno znače i više razine institucionalnog povjerenja (Kumlin, Stadelmann-Steffen i Haugsgjerd, 2018; Goubin i Kumlin, 2022; v. Svallfors, 2002). Logika koja stoji iza ovakvog iskaza pretpostavlja da očekivanja zaštite od rizika istovremeno podrazumijevaju povjerenje u institucije koje tu zaštitu mogu i ostvariti. U predstavničkim demokracijama objekti povjerenja su institucije pri čemu povjerenje u institucije podrazumijeva i očekivanja određenih ishoda koji te institucije trebaju ostvariti. Budući da vjerovati institucijama znači imati normativna očekivanja u odnosu na njihove ishode, logično je očekivati kako oni koji su skloniji protekcionizmu ujedno trebaju više vjerovati institucijama od kojih očekuju ostvarenje protekcionističkih mjera. No, način na koji su povezani povjerenje u institucije i podrška socijalnoj državi ili pojedinim njenim programima nije nedvosmisleno utvrđen u empirijskim studijama.

Neke studije nalaze pozitivnu povezanost između podrške pojedinim programima socijalne države i političkog povjerenja. Točnije, pokazuje se kako između veličine naknada za nezaposlene (Kumlin, 2010), nezadovoljstva djelovanjem javnih službi (Kumlin, 2009), različitih oblika evaluacije socijalne zaštite (Lühiste, 2014), sklonosti plaćanju višeg poreza radi potpore socijalnoj državi (Habibov, Cheung i Auchynnikava, 2018) i potpore socijalnoj potrošnji (Hetherington, 2004: 75-78) s jedne strane i različitih oblika političkog povjerenja poput povjerenja u institucije i zadovoljstva demokracijom s druge strane postoji jasna pozitivna korelacija.¹ S druge strane, postoje studije koje pokazuju kako podrška programima socijalne države i povjerenje u institucije nisu povezani na očekivani način (Svallfors, 1999;

¹ Studija s vjerojatno najvećim opsegom po pitanju odnosa političkog povjerenja i socijalne države jest ona Kumlinova (2004). Ona pokazuje kako iskustva s različitim dimenzijama socijalnih politika države, uz druge faktore, objašnjavaju znatan udio varijance u političkom povjerenju. No, ta studija se ne bavi povjerenjem u institucije u užem smislu već kao jednu od zavisnih varijabli koristi povjerenje u političare i zadovoljstvo funkcioniranjem demokracije.

Edlund, 1999; Edlund i Lindh, 2013), to jest, studije pronalaze i njihovu negativnu povezanost (van der Waal i de Koster, 2018; van Oorschot i Meuleman, 2012). Dakle, treba zaključiti kako je povezanost povjerenja u institucije i potpore socijalnoj državi odnosno preferencija za različite oblike zaštite građana od tržišnih rizika tek djelomično utemeljena u empirijskim studijama, odnosno, zaključci po pitanju ovog odnosa su daleko od jasnih.

Pritom je većina studija usmjerena na analizu podrške pojedinim dimenzijama socijalne države a ne na analizu općih stavova prema zaštiti od tržišnih rizika koji uključuju više dimenzija. Drugim riječima, iako većina studija nalazi manju ili veću razinu podrške pojedinim politikama ili programima socijalne države, vrlo malo ih pretpostavlja postojanje šireg koncepta očekivanja zaštite koji bi obuhvatio više elemenata stavova koji se odnose na zaštitu od ekonomskih rizika istodobno (za iznimke v. Svallfors 2012; Linos i West, 2003; Blekesaune, 2007; Iversen i Soskice, 2001). Shodno tome, većina studija nije pretpostavila da su očekivanja zaštite višedimenzionalan koncept koji, poput koncepta političke potpore, može imati više razina. Točnije, većina istraživanja do sada nije promatrala preferencije za zaštitu (ili podršku socijalnoj državi) kao koncept prema kojemu se mogu razlikovati difuzni (općenitiji) i specifični (konkretniji) oblici potpore (v. Norris, 1999). Zbog toga su mjerni instrumenti često ispitivali povezanost između različitih razina dvaju koncepata.

Povjerenju u institucije je, kao specifičnom obliku političke potpore, bila pretpostavljena povezanost s različitim oblicima potpore prema nekom obliku zaštite, bez da se u obzir uzela njihova difuznost ili specifičnost. Odnosno, ako pretpostavimo da preferencije za zaštitu kod djela populacije imaju difuzan oblik, odnosno, da su tumačena kao trajniji princip u pogledu toga što država općenito treba ili ne treba raditi po pitanju ekonomske i socijalne zaštite, nejasnim ostaje razlog radi kojega bi takav tip očekivanja trebao biti pozitivno povezan s povjerenjem u institucije kao specifičnim oblikom političke potpore koji se više temelji na evaluaciji stvarnih ishoda i konkretnom zadovoljstvu. U prilog ovom tumačenju govore i recentne studije koje pokazuju kako su stavovi o ekonomskoj redistribuciji i osiguranju socijalne skrbi ostali stabilni neovisno o ekonomskom šoku uzrokovanom pandemijom, to jest, pokazuje se kako su ti stavovi duboko ukorijenjeni odnosno kako postoji difuzna potpora temeljnim načelima uređenja ekonomije i društva uz istovremene značajne promjene po pitanju razina političkog povjerenja (Ares, Bürgisser i Häusermann, 2021). Riječju, sasvim je moguće očekivati da pojedinci imaju preferencije za zaštitu na idealtipskoj ili općenitoj razini premda ne vjeruju konkretnim institucijama kao objektima koji tu zaštitu trebaju provesti.

Razlikovanje između toga što bi država u osnovi trebala činiti po pitanju socijalne i ekonomske zaštite i institucionalnog povjerenja odgovara diferencijaciji između načela političkog sustava i njegovih institucija kao razlici između područja idealističnog i realnog (Norris, 1999: 9-11; v. Mishler i Rose, 2001a). Stoga, trajniji principi poput očekivanja zaštite mogu supostojati s različitim fluktuacijama u razinama povjerenja spram prakse institucija i konkretnih aktera, na isti način kako normativna potpora demokraciji supostoji s nezadovoljstvom demokracijom i/ili nižim razinama institucionalnog povjerenja. Ovim se ne želi reći da su koncepti u pitanju radikalno odvojeni ili nepovezivi, niti se nastoji dati nova kategorizacija u pogledu razina očekivanja zaštite ili podrške socijalnoj državi. Nastojimo ukazati na to da povezanost nije jednosmjerna kako se to do sada tumačilo, bez da se obratila pažnja razlikovanju između konceptualnih razina potpore u postojećim pristupi-

ma stavovima o ekonomskoj i socijalnoj zaštiti. Na to upozorava i Svallfors (2002: 200) kada zaključuje kako argumenti o povezanosti političkog povjerenja i podrške socijalnoj državi moraju biti jasniji, tako da se konkretnije elaboriraju dimenzije odnosno aspekti navedenih koncepata. U ovom smjeru idu Kumlin, Goerres i Spies (2021: 339) kada pozivaju na izradu preciznijih teorijskih modela te predlažu razlikovanje između apsolutnih i specifičnih oblika potpore, naglašavajući kako efekti nezadovoljstva i nepovjerenja mogu biti drugačiji na općenitoj i konkretnoj razini. Razlog više za ovakav pristup analizi daju i studije koje pronalaze kako postoji različit odnos između institucionalnog povjerenja i vrsta normativnih očekivanja od socijalne države (Goubin i Kumlin, 2022). Time se pokazuje kako je, uz ovdje pretpostavljenu diferencijaciju u razinama potpore, potrebno i kvalitativno razlikovanje između samih tipova normativnih očekivanja.

Drugačiji smjer pretpostavljene povezanosti čini se mogućim u kontekstu poput hrvatskog, gdje, uz niže razine institucionalnog povjerenja (Bovan i Baketa, 2022), padajuću političku participaciju i erodirajuće razine praktičke potpore demokraciji (Čular i Šalaj, 2019), (su)postoji relativno visoka razina preferencija za progresivno oporezivanje (Roosma, van Oorschot i Gelissen, 2015), dohodovnu jednakost (Murthi i Tionson, 2008) te državnu intervenciju (Svallfors, 2012). Štoviše, u Hrvatskoj su različiti oblici preferencija za zaštitu od socijalnih i ekonomskih rizika ostali stabilnima (v. Henjak i Vuksan-Ćusa, 2019) u vremenu kada je institucionalno povjerenje erodiralo što upućuje na to da bi, ako veza među konceptima postoji, ista mogla biti i negativna. Na tim je temeljima opravdano pretpostaviti kako dio populacije u Hrvatskoj, iako na normativnoj razini pokazuje difuznu potporu za državno sponzoriranu zaštitu od ekonomskih i socijalnih rizika, ipak ne vjeruje institucijama kao provoditeljima javnih politika koje bi to trebale osigurati u praktičnom smislu. Točnije, ovdje se nastoji ispitati mogu li difuzna i općenita očekivanja zaštite biti negativno povezana s manjkom institucionalnog (specifičnog) povjerenja. Ukoliko je tome tako, temeljni doprinos studije ogledao bi se u pružanju dodatnih uvida o potrebi diferenciranja između različitih razina preferencija za zaštitu od socijalnih i ekonomskih rizika, čime se pruža nova perspektiva kojom bi se mogli bolje rastumačiti dosad mješoviti empirijski nalazi.

Metodologija

Operacionalizacija protekcionizma kao normativnog stava

Da bi se ispitala pretpostavljena povezanost, koristile su se dvije postizborne terenske ankete Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu na nacionalno reprezentativnome probalističkom uzorku iz 2015. i 2016. godine, koje su provedene u suradnjama s agencijama za ispitivanje tržišta. Uzorak iz 2015. se sastoji od 1000, a uzorak iz 2016. od 1001 ispitanika, pri čemu je prosječna dob ispitanika u obje točke iznosila 46 godina. Uz to, 53 odnosno 53,6% uzorka su činile žene, a prosječno obrazovanje ispitanika u obje ankete je bilo srednjoškolsko. Karakteristike uzorka su detaljnije opisane u *Tablicama 5. i 6. u Metodološkom dodatku*.²

² Koristili smo ankete iz 2015. i 2016. jer one jedine na u potpunosti jednak način mjere koncepte koje smo uključili u analizu. U kasnijim anketama Fakulteta političkih znanosti nedostaje ljestvica protekcionizma i tržišta (2018), odnosno mjere političke efikasnosti te se autoritarizam ispituje s 5, a ne 8 čestica (2020).

Navedene ankete su korištene jer jedine sadrže u potpunosti istovjetnu bateriju pitanja čiji sadržaj ispituje stavove o više elemenata zaštite, to jest, anketna pitanja koja se koriste ispituju stavove o redistribuciji, zaštiti i ograničenjima čime se nastoji zahvatiti širi protekcionistički stav, a ne samo neki od njegovih aspekata (v. Henjak i Vuksan-Ćusa, 2019). Pri tome se stav ujedno nastoji mjeriti na normativnoj razini, odnosno, pitanja su kreirana s ciljem zahvaćanja općenitih preferencija odnosno difuzne potpore ulozi države u pružanju ekonomske i socijalne zaštite, što je evidentno iz sadržaja čestica u kojima se apstrahira od specifičnosti (terminologija poput "država treba", "potrebno je" i sl.). Rezultati faktorskih analiza provedenih na podacima prikupljenima u anketama 2015. i 2016. godine prikazani su u *Tablici 1*. Rezultati u *Tablici 1*. pokazuju postojanje faktora koji se sastoji od čestica koje mjere odnos prema naknadama za nezaposlene, smanjenju poreza za poduzetnike, ograničenju prava banaka i progresivnom oporezivanju u obje vremenske točke.

Tablica 1. Prikaz faktorske analize varijabli koje mjere ekonomske stavove (oblimin rotacija osi)³

Čestice	2015		2016	
Država bi svim nezaposlenim građanima trebala osigurati naknade za nezaposlene dovoljne za pokrivanje osnovnih životnih potreba.	0,605	0,042	0,585	0,130
Država treba ograničiti pravo banaka da same određuju kamatnu stopu za kredite građanima.	0,689	-0,039	0,652	0,089
Država bi trebala više oporezovati imovinu i dohodak bogatih pojedinaca.	0,643	-0,090	0,699	0,009
Država treba ograničiti ulazak stranih tvrtki na hrvatsko tržište radi zaštite domaćih tvrtki.	0,191	0,367	0,297	-0,056
Država treba smanjiti poreze kako bi omogućila poduzetnicima da bolje posluju.	0,523	0,173	0,561	0,036
Potrebno je smanjiti proračunsku potrošnju, čak i ako to znači smanjivanje plaća, mirovina i socijalnih prava.	-0,104	0,737	0,030	-0,804
Potrebno je tvrtkama omogućiti lakše otpuštanje zaposlenika radi lakše prilagodbe uvjetima tržišta.	-0,115	0,780	-0,217	-0,738
Tvrtke u državnom vlasništvu treba privatizirati jer država ne može njima efikasno upravljati.	0,103	0,740	0,042	-0,750
Svojevredna vrijednost	1,58	1,90	1,57	1,90
Ukupno objašnjena varijanca (%)	19,78	23,74	19,67	23,78

³ Oblimin rotacija je korištena zbog toga što se, na osnovu rezultata prethodnih studija (v. Henjak i Vuksan-Ćusa, 2019), pretpostavilo kako faktori mogu biti međusobno korelirani. Uz to, dodana prednost oblimin rotacije je u tome što ona, ukoliko nema korelacije među faktorima, svejedno proizvodi ortogonalne rezultate što ju čini realističnijim i senzibilnijim pristupom u društvenim znanostima (Watkins, 2018; Fabrigar i Wegner, 2012: 74-78).

Podaci pokazuju da preferencije za zaštitu od tržišnih rizika uključuju više aspekata, od redistribucije i zaštite nezaposlenih do ograničenja ekonomskih aktera u korištenju svoje tržišne pozicije. Faktor također obuhvaća i česticu koja mjeri preferencije za manje porezno opterećenje poduzetnika. Ova čestica unutar faktora može označavati stav ispitanika da i poduzetnike i tvrtke treba štiti od (neefikasne) države koja porezima ograničava njihovu slobodu djelovanja i nameće nepotrebne troškove. Ovaj element dodaje dimenziju stava koja izlazi iz okvira tržišnih rizika i uvodi sadržaje koji se odnose na protekcionističke stavove u širem smislu. Podrška osiguranju naknada za nezaposlene se može tumačiti kao potpora zaštiti od izloženosti nestabilnostima tržišta rada dok bi se potpora ograničenju prava banaka mogla smatrati zahtjevom usmjerenim na smanjenje moći većih financijskih aktera spram manjih. Potpora progresivnom oporezivanju se može tumačiti kao zahtjev za ekonomskom redistribucijom, a visoka razina potpore manjem poreznom opterećenju poduzetnika može se objasniti kao preferencija za zaštitu poduzetnika od države koja kroz poreze guši njihovu ekonomsku slobodu. S obzirom na to da ova dimenzija uključuje širok spektar zahtjeva za ekonomskom zaštitom u daljnjem tekstu nazvat ćemo je "protekcioniistička dimenzija". Četiri čestice koje čine ovu dimenziju i koje ispituju stavove o naknadama za nezaposlene, ograničenju prava banaka, progresivnom oporezivanju i manjem poreznom opterećenju poduzetnika čine prediktorsku varijablu koja mjeri preferencije za protekcioniističke politike. Ta kompozitna varijabla je kreirana uzimanjem aritmetičke sredine odgovora ispitanika na četiri prethodno navedene čestice.

Ovaj način definiranja preferencija za protekcioniističke politike razlikuje se od inače korištenoga u komparativnim studijama koje ponajprije zahvaćaju odnos prema trgovinskom protekcionizmu (Margalit, 2012: 488; Hainmueller i Hiscox, 2006: 475; van der Waal i de Koster, 2018: 565) i zaštiti nacionalnih tvrtki od strane konkurencije (Mayda i Rodrik, 2005: 1397; O'Rourke i ostali, 2001: 164; Owen i Johnston, 2017: 16). S druge strane, studije slične ovoj idu dalje od trgovinskog protekcionizma i naglasak stavljaju na protekcionizam kao koncept koji uključuje i zaštitu od nejednakosti i nezaposlenosti (Häusermann, Kurer i Schwander, 2013: 11-12; Koster, 2014: 132). Ono što je zajedničko studijama jednog i drugog tipa jest da naglasak stavljaju tek na jednu od nekoliko dimenzija protekcionizma (trgovinski i/ili redistributivni aspekt) iz čega proizlazi mjerenje protekcionizma najčešće pomoću jedne ili dvije čestice. Dio studija protekcionizam zahvaća i s pomoću više čestica, no i dalje se radi o studijama usmjerenima na trgovinski protekcionizam (Jedinger i Burger, 2020: 409) ili politike socijalne države (van Oorschot, Reeskens i Meuleman; 2012: 185-186).

Baterija pitanja sadrži i tri čestice koje ispituju stavove o smanjenju proračunske potrošnje, lakšem otpuštanju zaposlenika i privatizaciji tvrtki. Ove čestice tvore zaseban faktor koji se, s obzirom na to da uključuje preferencije za liberalna i pro-tržišna ekonomska načela nasuprot državnoj intervenciji, može označiti kao "ekonomski liberalizam" (v. Henjak i Vuksan-Ćusa, 2019). Uključivanje ove dimenzije ekonomskih stavova predstavlja novost u proučavanju povjerenja u institucije budući se ova istraživačka tradicija, kao što je prethodno prikazano, uglavnom fokusirala na analizu povezanosti redistributivnih preferencija i potpore određenim politikama socijalne države s političkim povjerenjem. Međutim, na potrebu uključivanja stavova o ekonomskom liberalizmu upozoravale su i neke ranije studije. Edlund i Lindh (2013) ističu kako se stav o socijalnim politikama ne formira samo u odnosu na povjerenje u državne institucije, već i s obzirom na povjerenje u alternativne in-

stitucionalne konfiguracije odnosno tržište. Primijenimo li ovu logiku na kontekst ekonomskih stavova, povjerenje u institucije treba analizirati s obzirom na protekcionističke, ali i na ekonomski liberalne pozicije. Riječju, obzirom da se ekonomski stavovi ne formiraju samo u pogledu na jednog aktera odnosno državu, potpunija analiza nalaže uključivanje stavova o tržištu kao glavnome alternativnom mehanizmu ekonomske redistribucije, što uostalom potvrđuju rezultati faktorske analize. Stoga se u analizu dodaje kompozitna varijabla koja mjeri ekonomski liberalizam, a koja je kreirana uzimanjem aritmetičke sredine čestica koje ispituju stavove o smanjenju proračunske potrošnje, lakšem otpuštanju radnika i privatizaciji tvrtki.

No, da bi se ove varijable koristile kao važeći pokazatelji protekcionizma i ekonomskog liberalizma, mora se pokazati kako one tvore jedinstvene ljestvice s prikladnim razinama unutarnje pouzdanosti. Stoga je, uz faktorske analize, potrebno pokazati i internu pouzdanost ljestvica odnosno Cronbachov α koeficijent. Što se ljestvica protekcionizma tiče, Cronbachov α za 2015. godinu iznosi 0,48, a za 2016. godinu 0,52. Budući da konvencionalno pravilo o odsječnoj vrijednosti za ovaj koeficijent iznosi 0,7 (Nunnally, 1975: 10, 19; Corbetta, 2003: 173), dobivene se vrijednosti mogu okarakterizirati kao nedovoljne. No, interpretirajući Cronbachov α koeficijent, treba imati na umu kako ta mjera ovisi o veličini ljestvice (Schmitt, 1996). Budući je broj čestica u ljestvici razmjerno nizak ($n=4$), vrijednost Cronbachovog α koeficijenta će biti niža. Međutim, to ne znači da relativno niske vrijednosti koeficijenta možemo opravdati pozivajući se samo na ovisnost α indeksa o veličini ljestvice.⁴

Uz veličinu ljestvice treba istaknuti kako postoje studije koje govore kako Cronbachov α koeficijent od 0,5 može značiti umjerenu pouzdanost (Hinton i ostali, 2004: 365), to jest, manje vrijednosti α koeficijenta mogu biti validne budući da ne postoji univerzalno valjana vrijednost odrješenja (Schmitt, 1996). Da bi se jednodimenzionalnost ljestvice odnosno faktora pravilno interpretirala, osim α koeficijenta, suprotno prevladavajućoj praksi, trebaju se predstaviti podaci o korelacijama čestica unutar baterije. Iako postoje i drugačije interpretacije, središnja korelacijska vrijednost baterije bi trebala biti između 0,15 i 0,50 (Clark i Watson, 1995). Središnja korelacijska vrijednost između čestica koje tvore faktor protekcionizma koji ovdje koristimo iznosi 0,19 za 2015. godinu i 0,21 za 2016. godinu što se može smatrati zadovoljavajućim budući da se radi o širem konceptu.⁵ Stoga, imajući na umu veličinu ljestvice, početnu istraživačku fazu mjere protekcionizma koju ovdje koristimo, vrijednosti središnje korelacije između čestica koje tvore ljestvicu, kao i različite interpretacije vezane uz vrijednosti Cronbachovog α koeficijenta, može se zaključiti kako korištena ljestvica protekcionizma zadovoljava minimalne kriterije pouzdanosti. Ljestvice ekonomskog liberalizma imaju bolje vrijednosti interne pouzdanosti, odnosno, Cronbachova α za 2015. godinu iznosi 0,67 (središnja vrijednost korelacijske matrice čestica iznosi 0,40), a za 2016. godinu 0,65 (središnja vrijednost korelacijske matrice čestica iznosi 0,38).

⁴ Ova mjera protekcionizma je do sad korištena jedino u spomenutoj analizi Henjaka i Vukšan-Cuse (2019). Međutim, ne radi se o identičnoj ljestvici. Jedna od četiri čestice u toj analizi protekcionizma je drugačija nego ovdje (*Banke i tvrtke potrebno je sačuvati u domaćem vlasništvu jer prodaja strancima šteti domaćoj ekonomiji*).

⁵ Ove vrijednosti odgovaraju to jest bliske su interpretacijama sukladno kojima optimalna razina homogenosti konstrukta postoji onda kada središnje korelacije između čestica imaju vrijednosti između 0,2 i 0,4 (Briggs i Cheek, 1986).

Koncept i operacionalizacija institucionalnog povjerenja

Povjerenje u institucije konceptualizira se na više načina, točnije, može ga se pojmiti kao jednodimenzionalan koncept ili pak kao koncept s više dimenzija. Hooghe (2011) smatra da se povjerenje u institucije treba pojmiti kao jednodimenzionalan koncept (v. Zmerli, Newton i Montero, 2007; Marien i Hooghe, 2011; Hooghe i Marien, 2013; Rose i Mishler, 2010). Točnije, smatra se da se kod povjerenja u institucije radi o holističkoj heuristici unutar koje se evaluacija svih sistemskih institucija preklapa. Jednostavnije rečeno, pretpostavlja se da povjerenje u institucije izražava sveobuhvatnu odnosno *en bloc* (Breustedt, 2018: 17) evaluaciju političke kulture. S druge strane, mogućnost koju i Hooghe (2011: 271) ističe je ta da se, ukoliko dvodimenzionalnost postoji, ponajprije radi o razlici između predstavničkih institucija (parlamenta i vlade) i onoga što on naziva institucijama društva (policija, sudstvo). Ta se razdioba temelji na studijama koje iz perspektive istraživanja povezanosti socijalnog povjerenja i socijalne države pokazuju utemeljenost dvodimenzionalnog pristupa u sklopu kojeg razlikuju povjerenje u političke, odnosno predstavničke institucije i povjerenje u neutralne, odnosno provedbene institucije (Rothstein, 2005: 115; Rothstein i Stolle, 2008). Empirijsku validnost ovakvog pristupa prikazuju i studije u provedene u Hrvatskoj koje razdvajaju povjerenje u političke i provedbene institucije (Henjak, 2017; Franc, Maglić i Sučić, 2020).

Iako obje korištene ankete sadrže bateriju koja ispituje razine povjerenja u 12 odnosno 14 institucija (Predsjednik, Sabor, Vlada, vojska, policija, sudovi, javna uprava, političke stranke, sindikati, mediji, Crkva, nevladine organizacije, HNB te EU), većinu navedenih institucija možemo isključiti već na teorijskoj razini. Naime, povjerenje u predsjednika i stranke se isključuju zbog toga što se radi o personaliziranim institucijama (predsjednik), odnosno zbog toga što bi uključivanje stranaka u analizu, ako se pretpostavlja da stranačka identifikacija može biti determinanta povjerenja u institucije, predstavljalo tautologiju. Povjerenje u policiju i vojsku konceptualno, ali i empirijski pripadaju drugoj dimenziji povjerenja (v. Bovan i Baketa, 2022), zbog čega se ne tretiraju u daljnjoj analizi. Povjerenje u Crkvu je također isključeno zbog toga što se, uz institucije poput predsjednika, vojske i policije, radi o "autoritarnim organizacijama" (Rimac, 2000), odnosno institucijama prinude i autoriteta (Čular, 2003). Uz to, zbog toga što nisu političke institucije u užem smislu, povjerenje u medije, sindikate i nevladine organizacije također se isključuju iz analize. Povjerenje u HNB i EU nije zastupljeno u daljnjoj analizi jer baterija pitanja iz 2015. godine ne sadrži te dvije čestice. Tako u analizi ostaju povjerenje u Vladu, Sabor, sudove i javnu upravu.⁶

Kako bi se provjerilo je li bolje institucionalno povjerenje operacionalizirati kao jednodimenzionalan ili dvodimenzionalan koncept, provedena je konfirmatorna faktorska analiza kojom se testira pristajanje navedenih teorijskih modela. Jednofaktorski model tretira sve čestice (povjerenje u Sabor, Vladu, sudove i javnu upravu) kao dio istog latentnog konstrukta institucionalnog povjerenja, dok se u dvofaktorskom modelu čestice dodatno dijele na političke (Sabor i Vlada) i provedbene (sudovi i javna uprava) institucije. Točnije, dvofaktorski model institucionalno povjerenje tretira kao faktor drugog reda s dvije subkomponente (političke i provedbene institucije) u kojem je česticama dopušteno da zasićuju samo faktor za koji se pretpostavlja da mjere (Sabor, Vlada – političke institucije; sudovi, javna uprava – provedbene institucije) (v. *Sliku 1*).

⁶ Povjerenje u institucije se u korištenim anketama mjerilo Likertovom ljestvicom gdje 1 označava najniže odnosno nikakvo povjerenje, a 5 najveće odnosno potpuno povjerenje.

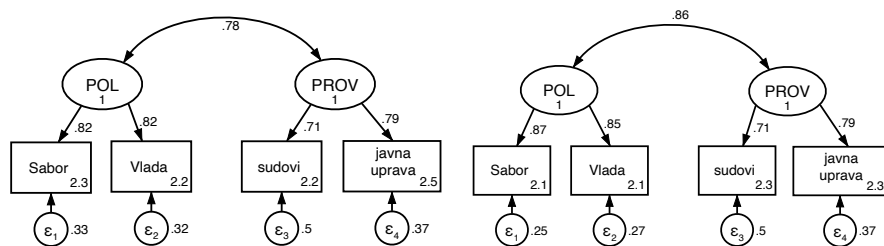
Tablica 2. Konfirmatorna faktorska analiza modela i pokazatelji pristajanja

Čestice	Jednofaktorski model		Dvofaktorski model	
	2015	2016	2015	2016
Povjerenje u Sabor	0.80	0.85	0.82 (POL)	0.87 (POL)
Povjerenje u Vladu	0.80	0.85	0.82 (POL)	0.85 (POL)
Povjerenje u sudove	0.62	0.65	0.71 (PROV)	0.71 (PROV)
Povjerenje u javnu upravu	0.68	0.71	0.79 (PROV)	0.79 (PROV)
<i>Kovarijance</i>				
Političke inst-provedbene inst	x	x	0.78	0.86
<i>Pokazatelji pristajanja</i>				
χ^2	94.97 (0.000)	58.87 (0.000)	7.18 (0.007)	9.91 (0.002)
RMSEA	0.219	0.171	0.080	0.096
CFI	0.933	0.967	0.996	0.995
TLI	0.800	0.902	0.973	0.969
SRMR	0.052	0.037	0.010	0.011

Tablica 2. prikazuje rezultate konfirmatornih faktorskih analiza, odnosno, prikazuju se vrijednosti faktorskih zasićenja i standardnih pokazatelja pristajanja jednofaktorskih i dvofaktorskih modela za 2015. i 2016. godinu. Vidljivo je kako je dvofaktorski model imao bolje pokazatelje pristajanja zbog čega je odabran za daljnju analizu. Međutim, premda kod dvofaktorskih modela CFI, TLI i SRMR imaju zadovoljavajuće vrijednosti ($>0,95$; $>0,90$; $<0,08$) (Hu i Bentler, 1999), RMSEA ima nešto lošije pokazatelje. Točnije, za dvofaktorske modele RMSEA iznosi 0,08 odnosno 0,096 što, iako jest iznad "uobičajenih" odsječnih vrijednosti od 0,05 ili 0,06, ipak indicira adekvatno (Browne i Cudeck, 1993) ili rubno zadovoljavajuće pristajanje (MacCallum, Browne i Sugawara, 1996). Točnije, pri generalizaciji odsječnih vrijednosti treba biti oprezan (v. Marsh, Hau i Wen, 2004), pa se ovdje pristaje uz nešto šire tumačenje po kojem RMSEA vrijednosti ispod 0,05 indiciraju model dobrog pristajanja, a vrijednosti iznad 0,1 ukazuju na model čije je pristajanje upitno (Castanho Silva, Bosancianu i Littvay, 2020). Uz to, pokazuje se kako RMSEA pokazatelj pristajanja nameće strože kriterije manjim modelima sa samo nekoliko varijabli (v. Breivik i Olsson 2001) kakvi su ovdje korišteni. Uzimajući u obzir navedeno, kao i to da većina pokazatelja (CFI, TLI, SRMR) ipak indicira dobro pristajanje modela, u daljnjoj analizi se koriste dvofaktorski modeli.⁷ Točnije, zavisne su varijable institu-

⁷ Pristajanje modela moglo bi se poboljšati daljnjom specifikacijom odnosno korištenjem modifikacijskih indeksa koji pokazuju koliko bi se pristajanje modela povećalo kada bi određeni parametri bili slobodno izračunati. Točnije, modifikacijski indeksi pokazuju koje restrikcije u inicijalnom modelu smanjuju njegovo pristajanje (Kline, 2011). Međutim, s obzirom na to da je ovaj analitički manevar vođen isključivo empirijskim pokazateljima, korištenje

Slika 1. Dvofaktorski model institucionalnog povjerenja (2015. i 2016. godina)

cionalnog povjerenja kreirane uzimanjem aritmetičkih sredina faktorskih rezultata za povjerenje u političke i provedbene institucije.

No, da bismo mogli sa sigurnošću govoriti o snazi i prirodi povezanosti između povjerenja u institucije i preferencija za zaštitu, potrebno je analizirati odnos protekcionizma i povjerenja u institucije na individualnoj razini, i to u modelu koji uzima u obzir širi spektar neovisnih varijabli. Nakon opisa glavne nezavisne varijable (protekcijonizam) i zavisne varijable (institucionalno povjerenje), u idućem dijelu teksta prikazuje se relevantnost i operacionalizacija svih varijabli uključenih u prediktorski model.

Prediktorski model:

ostali relevantni činitelji i njihova operacionalizacija

Ostale nezavisne varijable, uz već prikazani ekonomski liberalizam, uključuju: dob, spol, obrazovanje, religioznost, stupanj bogatstva, zaposlenost, izloženost ekonomskom riziku, retrospektivnu evaluaciju stanja ekonomije, stupanj autoritarnosti pojedinca, evaluaciju političke efikasnosti, socijalno povjerenje te odnos prema stranci na vlasti u trenutku provođenja ankete. Varijabla koja ispituje spol (1-ž, 0-m) standardna je kontrolna varijabla, dok je varijabla koja mjeri dob dodana u prediktorski model zbog toga što se pokazuje kako stariji dio populacije općenito više vjeruje institucijama (Inglehart, 1990; 1997, Dalton, 2005; v. Chevalier, 2019). Paralelno tome, studije također pokazuju kako je bitna karakteristika političke kulture mlađih dobnih kohorti ta da manje vjeruju političkim autoritetima odnosno političkim institucijama (Rose i Mishler, 2010) što je potvrđeno i u Hrvatskoj (Henjak, 2017; v. Vuksan-Ćusa i Raos, 2021).

Pretpostavke oko odnosa obrazovanja i povjerenja u institucije mogu ići u različitim smjerovima. Jedna linija istraživanja pokazuje kako su obrazovaniji građani, zbog većih razina sofisticiranosti u razumijevanju demokracije i funkcioniranja institucija, ujedno i kritičniji, pa bi ih trebale karakterizirati niže razine institucionalnog povjerenja (Dalton, 2005; Henjak, 2017; Bešić, 2016; Rose i Mishler, 2010).

modifikacijskih indeksa može dovesti u pitanje teoriju na kojoj model inicijalno počiva. Primjerice, ukoliko bi se dopustile rezidualne korelacije između čestica koje pripadaju različitim subkomponentama (npr. između povjerenja u Vladu i sudove), to bi dovelo u pitanje teorijsko razlikovanje političkih i provedbenih institucija. Također, pristajanje modela moglo se poboljšati dopuštanjem rezidualne korelacije između čestica koje pripadaju istoj subkomponenti (npr. između povjerenja u sudove i javnu upravu), ali to bi dovelo do neidentifikacije modela jer drugi faktor (u ovom slučaju, subkomponenta povjerenja u provedbene institucije) ne bi imao dva indikatora čije su greške rezidualno neovisne (Kline, 2011: 142-144).

Druuga linija istraživanja pokazuje kako su obrazovanje i povjerenje u institucije povezani na način da obrazovaniji građani više vjeruju institucijama (Schoon i Cheng, 2011; Turper i Aarts, 2017; Scheidegger i Staerkle, 2011) zbog toga što obrazovanje kroz socijalizacijske i kognitivne efekte povećava političko i interpersonalno povjerenje (Hooghe, Marien i Vroome, 2012). No, iako je obrazovanje relevantan činitelj u komparativnim studijama, s obzirom na to da političke identitete u Hrvatskoj ponajprije determiniraju religioznost i odnos prema povijesti odnosno ideološko-vrijednosne determinante (Šiber, 1997; Jou, 2010), za pretpostaviti je kako obrazovanje neće imati značajne efekte na povjerenje u institucije. Ovdje je obrazovanje mjereno varijablom koja ispituje stečeni obrazovni status pojedinca na ljestvici od 1 (nezavršena osnovna škola) do 7 (magisterij, doktorat). Možemo očekivati i to da ni razina bogatstva odnosno imetka ni status zaposlenosti neće imati značajan utjecaj na razine institucionalnog povjerenja, ponajprije zbog toga što u Hrvatskoj politički identiteti ljevice i desnice nisu strukturirani na socioekonomskim osnovama (Henjak, 2007; 2017). Razina imetka je mjerena varijablom koja ispituje posjeduje li pojedinac kuću ili stan, poslovni prostor, stan za iznajmljivanje, poljoprivredno imanje, dionice ili obveznice te uštedevinu, pri čemu veće vrijednosti označavaju veći imetak pojedinca.

Zaposlenost je mjerena varijablom koja ispituje trenutni status zaposlenja, pri čemu su zaposleni pojedinci (stalno zaposleni na neodređeno, određeno i skraćeno radno vrijeme te samozaposleni) kodirani s vrijednošću 1, a svi ostali (umirovljenici, nezaposleni, kućanice, studenti) s vrijednošću 0. Zbog toga što je religioznost bitna determinanta političkih identiteta ljevice i desnice u Hrvatskoj (Jou, 2010; Henjak, Zakošek i Čular, 2013, Raos, 2020), dodana je varijabla koja ispituje učestalost odlaska u Crkvu. Više vrijednosti kategorije odgovora označavaju češću odlaznost u Crkvu. No, apstrahirajući od specifičnosti političkih identiteta u Hrvatskoj, za očekivati je da religiozniji pojedinci više vjeruju institucijama zbog toga što se pretpostavlja da religioznost, kao hijerarhijski konstrukt kojem je pojedinac izložen, uvjetuje pokornost i drugim oblicima autoriteta koja se onda, kod takvih pojedinaca, prenosi i na institucije (Creel, 2021).

Dvije varijable koje se ne odnose na trajnije pokazatelje socioekonomskog statusa ispituju percepciju socioekonomskog rizika i retrospektivnu evaluaciju ekonomije. Socioekonomski rizik je mjereno varijablom koja ispituje koliko lako ispitanik očekuje da će moći naći novi posao ako izgubi postojeći, s tim da više vrijednosti na ljestvici odgovora označavaju percepciju težeg pronalaska posla. Percipirani rizik teškoće pronalaska posla je povezan s institucionalnim povjerenjem na način da građani, putem svojevrsnog psihološko-demokratskog ugovora, više vjeruju institucijama kada se osjećaju poslovno zbrinutima odnosno osiguranima (Wroe, 2014). Točnije, pretpostavlja se da se psihološki ugovor između zaposlenog i poslodavca prenosi i na političke institucije – kada se povećava percipirani rizik, smanjuje se povjerenje u političke institucije jer se država tumači kao odgovorna za stanje ekonomije. Po istom principu, možemo očekivati da će varijabla koje ispituje socio-tropsku retrospektivnu evaluaciju stanja ekonomije biti povezana s institucionalnim povjerenjem tako da oni koji negativnije evaluiraju stanje ekonomije ujedno imaju i manje povjerenja u institucije. Ova varijabla ispituje mišljenje pojedinca o tome je li se općenita ekonomska situacija u državi poboljšala ili pogoršala u posljednje četiri godine, s time da više vrijednosti označavaju negativniju evaluaciju stanja ekonomije.

Varijabla koja ispituje ekonomski liberalizam već je opisana, a dodana je u analizu kako bi se kompletnije zahvatili ekonomski stavovi ispitanika. Obzirom da je liberalizam tradicionalno skeptičan spram oblika državne moći (Neumann, 1957), opravdano bi bilo pretpostaviti da pojedinci koji su ekonomski liberalniji ujedno manje vjeruju institucijama, što uostalom i jest empirijski potvrđeno (Pitlik i Kouba, 2015). Međutim, uzimajući u obzir da ova varijabla ispituje difuznu potporu tržištu kao primarnom mehanizmu ekonomske distribucije, sasvim je moguće, kao u slučaju protekcionizma, da odnos bude drugačiji od inače pretpostavljenog. Ukoliko ispitanici razlikuju difuznu potporu ekonomskim načelima i specifično povjerenju u institucije, točnije, ukoliko su ti koncepti multidimenzionalni, otvorena su vrata različitim oblicima povezanosti među njima.

Naime, ukoliko su ekonomski liberalniji građani zadovoljni radom institucija, to jest, ukoliko percipiraju da pod njima prosperiraju, postoji mogućnost da im daju specifičnu potporu, neovisno o tome što na difuznoj razini podupiru tržište nauštrb državi. Ili, drugačije rečeno, ukoliko ekonomski liberalniji pojedinci percipiraju da su njihova specifična očekivanja zadovoljena, difuzna potpora tržištu kao glavnom ekonomskom mehanizmu u društvu može ostati netaknuta na latentnoj razini. Dodano tome, u kontekstu Hrvatske većina uobičajenih varijabli socioekonomskog statusa i zaposlenja poput rada u privatnom sektoru, imovine, samozaposlenosti, obrazovanja i rizika nije povezana s ekonomskim liberalizmom (Henjak i Vuksan-Ćusa, 2019) pa je moguće da takvo izuzeće postoji i u pogledu povjerenja u institucije. Stoga, u pogledu ovog koncepta, rad ostaje eksplorativan što znači da eventualni nalazi više služe za gradnju budućih hipoteza nego li za testiranje postojećih.

Iduća varijabla uključena u analizu mjeri autoritarnost i kreirana je kao aritmetička sredina odgovora na tri čestice koje ispituju stav o iznošenju vlastitog mišljenja po cijenu stradanja, pravu na štrajk i demonstracije nauštrb javnog reda te ograničenju ljudskih prava zbog interesa države i nacije, pri čemu više vrijednosti na ljestvici označavaju veću autoritarnost.⁸ Ova varijabla je dodana jer se pokazuje kako autoritarne osobe svijet percipiraju kao kaotičan i prijeteći shodno čemu više cijene poredak i stabilnost (Duckitt i Sibley, 2007), što je upravo ono što institucije osiguravaju. Ukoliko su institucije percipirane kao legitimne, to znači da ih autoritarni pojedinci ponajprije vide kao validan i etabliran oblik vlasti što za njih podrazumijeva i veće razine submisije (v. Altemeyer, 1996). Cronbachov α koeficijent korištene ljestvice iznosi 0,69 u 2015. godini (središnja vrijednost korelacijske matrice čestica iznosi 0,43) i 0,6 u 2016. godini (središnja vrijednost korelacijske matrice iznosi 0,34).

⁸ Iako se ljestvice koje mjere autoritarnost u obje ankete sastoje od osam čestica, ovdje se koriste samo tri navedene čestice. Naime, rezultati faktorske analize (s oblimin rotacijom) za 2015. godinu pokazali su dvofaktorsku strukturu. Međutim, kada se iz analize isključila druga čestica (*Ono što je ovoj zemlji potrebno od zakona i političkih programa je nekoliko hrabrih i odlučnih ljudi u koje narod može imati povjerenje*) zbog toga što njen sadržaj više zahvaća populizam (ili democentričnost v., Castanho Silva i ostali, 2018), rezultati su pokazali kako su preostale varijable uključene u jedan faktor. No kako je faktorska analiza (s oblimin rotacijom) za 2016. godinu izvorno pokazala tri faktora, a nakon isključenja druge čestice dva faktora, odlučili smo se za pristup koji uključuje samo one čestice koje zasićuju isti faktor u obje godine, odnosno, za uključivanje triju nabrojanih čestica koje koristimo u analizi i četvrte čestice (*Vlast i moćnicima ne treba se zamjerati*). Ipak, ta četvrta čestica naposljetku nije uključena u finalnu ljestvicu autoritarizma zbog toga što faktorska analiza iz 2016. godine pokazuje kako ona supstantivno zasićuje i drugi faktor ($>0,5$) (Costello i Osborne, 2005). Faktorske analize su vidljive u Metodološkom dodatku u tablicama 8. i 9.

Varijabla koja mjeri političku efikasnost kreirana je kao aritmetička sredina dvaju varijabli koje ispituju stav pojedinca o tome koliko je važno tko je na vlasti odnosno o tome utječe li glasovanje na događanja u zemlji gdje više vrijednosti označuju veći osjećaj političke efikasnosti. Mjere interne pouzdanosti ljestvice iznose 0,87 u 2015. godini, odnosno 0,88 u 2016. godini.⁹ Ovime se ponajprije mjeri percepcija vanjske političke efikasnosti koja zahvaća stav o vlastitom utjecaju na politički proces, ali istovremeno obuhvaća i gledište o percipiranoj institucionalnoj responzivnosti, što ovaj konstrukt izravno povezuje s institucionalnim povjerenjem (Geurkink i ostali, 2020). U skladu s tim, studije pokazuju da su više razine percipirane političke efikasnosti asocirane s višom razinom povjerenja u institucije (Henjak, 2017, v. Catterberg i Moreno, 2005).

Varijabla socijalnog povjerenja mjeri razine interpersonalnog povjerenja pomoću čestice koja ispituje stav pojedinca o tome može li se vjerovati svim ljudima ili pak u odnosima s drugima treba biti oprezan. Riječ je o mjeri koja je desetljećima prisutna u istraživanjima socijalnog povjerenja (Zmerli i Newton, 2008) i koja je, kako komparativne studije pokazuju, pozitivno povezana s povjerenjem u institucije i zadovoljstvom s demokracijom (Newton, Stolle i Zmerli, 2018; Grönlund i Setälä, 2012; Zmerli, Newton, 2007).

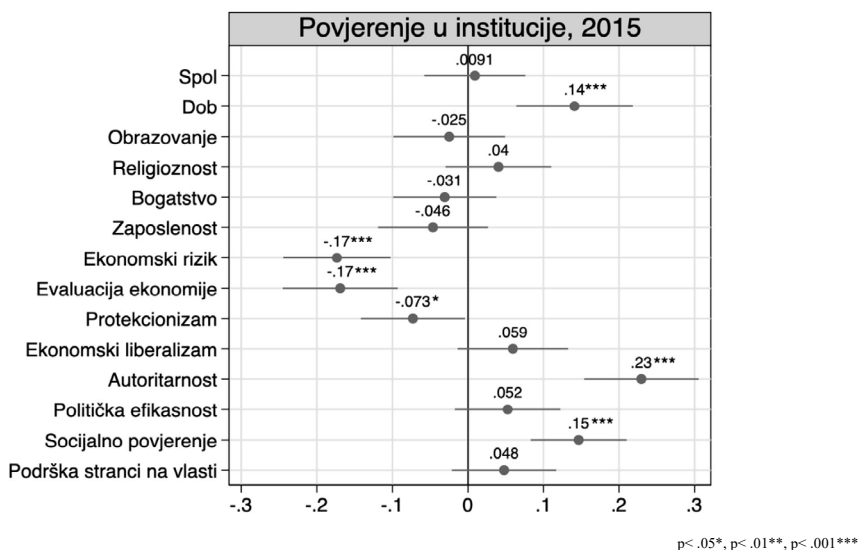
Posljednja varijabla u prediktorskom modelu ispituje je li pojedinac na posljednjim izborima glasao za stranku koja je u tom trenutku bila na vlasti (2015. je to bio SDP, a 2016. HDZ). Glasačima stranaka na vlasti je pripisana vrijednost 1, a svima ostalima 0. Ova varijabla je uključena jer se pokazuje kako je institucionalno povjerenje birača, prateći logiku pobjednik-gubitnik, nerijetko uvjetovano time je li preferirana stranka na vlasti (Theiss-Morse i ostali, 2015; Anderson i LoTempio, 2002; Curini, Jou i Memoli, 2012). Prikaz svih varijabli korištenih u analizi je vidljiv u *Tablici 5.* u Metodološkom dodatku, deskriptivna statistika u tablicama 6. i 7., a bivarijatne korelacije korištenih varijabli su vidljive u tablicama 9. i 10. Dakle, primarno se testira pretpostavka o tome jesu li više razine podrške protekcionizmu povezane s manjim razinama institucionalnog povjerenja. Ostale varijable su uključene ponajprije u kontrolnom smislu, to jest, polazi se od toga da se odnos protekcionizma i institucionalnog povjerenja može valjano objasniti samo u širem prediktorskom modelu koji u obzir uzima druge relevantne koncepte.

Rezultati i interpretacija

Analiza je provedena odvojeno za podatke prikupljene u 2015. i 2016. godini koristeći OLS regresije. Rezultati analize za 2015. godinu pokazuju kako su statistički značajne varijable koje mjere dob, ekonomski rizik, evaluaciju stanja ekonomije, protekcionizam, autoritarnost i socijalno povjerenje. Sve varijable su značajne u pretpostavljenim smjerovima, pri čemu je razina statističke značajnosti protekcionizma manja ($p < 0,05$) od ostalih varijabli koje su značajne na razini $< 0,001$. Dakle, vidljivo je kako su starija životna dob, više razine autoritarnosti i veće interpersonalno povjerenje asocirani s višim razinama institucionalnog povjerenja, dok su lošija percepcija stanja ekonomije, veća percipirana teškoća pronalaska posla i više razine protekcionizma povezane s manjim razinama institucionalnog povjerenja. Prediktorski model za 2015. godinu objašnjava 21,3% varijance zavisne varijable.

⁹ Interna pouzdanost ove varijable mjerena je sa Spearman-Brown koeficijentom zbog toga što je manje pristran, to jest, zbog toga što ga se smatra najboljom mjerom pouzdanosti ljestvica s dvije čestice (Eisinga, Grotenhuis i Pelzer, 2013).

Tablica 3. Prikaz rezultata linearne regresije (2015. godina)¹⁰

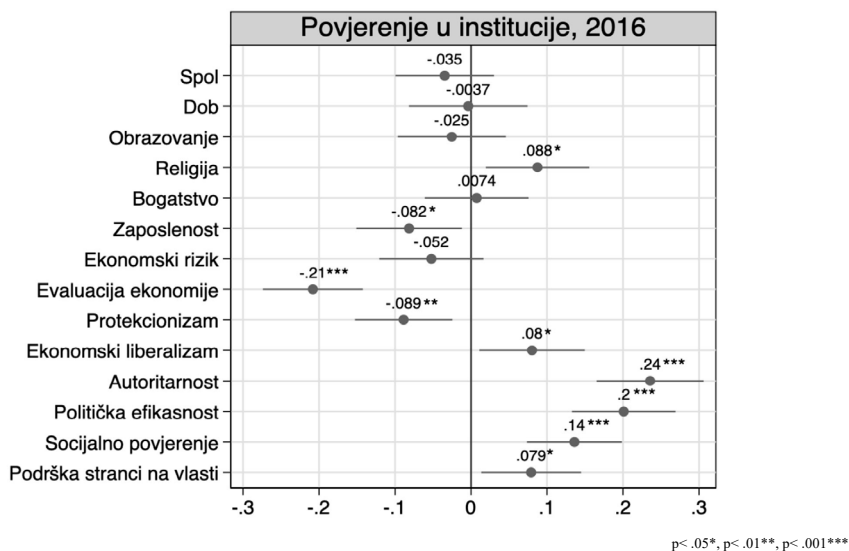
Konstanta	0,60
(st. greška)	(0,34)
N	765
F	14,47
R ²	0,213
VIF ¹¹	1,18 (1,27)

S druge strane, rezultati OLS regresije za 2016. godinu (v. Tablicu 4) pokazuju kako korišteni model ima veću eksplanatornu snagu, točnije, prediktorski model objašnjava oko 26% varijance zavisne varijable. Značajne varijable u ovoj analizi su one koje mjere religioznost, zaposlenost, evaluaciju ekonomije, protekcionizam, ekonomski liberalizam, autoritarnost, političku efikasnost, socijalno povjerenje i podršku stranci na vlasti (HDZ). Pri tome su sve varijable značajne u očekivanim

¹⁰ Točke na slikama predstavljaju vrijednosti standardiziranih regresijskih koeficijenata pojedinih varijabli, dok linije na kojima se te točke nalaze označavaju 95-postotni interval pouzdanosti. Statistički značajne su one varijable čiji intervali pouzdanosti ne sijeku okomitu liniju su ishodištem u vrijednosti 0. U skladu s ovime tumače se svi modeli prikazani u tekstu.

¹¹ Kao mjera koja ispituje multikolinearnost u ovom je tekstu uzet faktor inflacije varijance (VIF). Međutim, umjesto toga da se dobiveni faktori interpretiraju u skladu s konvencionalnom mudrošću o generalnim odsječnim vrijednostima, ovdje se primjenjuje drugačiji model koji faktor inflacije varijance interpretira u odnosu na snagu modela linearne regresije odnosno postotak objašnjene varijance zavisne varijable (R²) (Freund, Wilson i Sa, 2006: 190-192). Točnije, srednje vrijednosti faktora inflacije varijance modela se uspoređuju s vrijednostima dobivenima po formuli $v = \frac{1}{1 - R^2_{model}}$. Ako je srednja vrijednost modela značajno veća od vrijednosti dobivene ovom formulom, to znači da je multikolinearnost prisutna. Time se izbjegava interpretiranje multikolinearnosti temeljem više ili manje proizvoljnih odsječnih vrijednosti (5,7 ili 10) koje ne uzimaju u obzir postotak objašnjene varijance odnosno koje zapravo dopuštaju supstantivne razine multikolinearnosti (Hair i dr., 2019).

Tablica 4. Prikaz rezultata linearne regresije (2016. godina)

Konstanta	0,34
(st. greška)	(0,33)
N	738
F	18,25
R ²	0,261
VIF	1,16 (1,35)

smjerovima, osim varijable koja ispituje zaposlenost, to jest, rezultati pokazuju kako su zaposleni ljudi nešto manje skloni vjerovati institucijama od ostalih. No, treba naglasiti kako se, u usporedbi s drugim značajnim varijablama, radi o varijabli s vrlo malim utjecajem na objašnjenje varijance zavisne varijable ($\beta = -0,082$).

Uz zaposlenost, dodatna razlika spram regresije za 2015. godinu je ta da prema rezultatima iz 2016. godine više nisu značajne varijable koje ispituju dob i rizik, već one koje mjere religioznost, ekonomski liberalizam, političku efikasnost te podršku stranci na vlasti. Značajnost varijable koja ispituje glasanje za stranku na vlasti potvrđuje kako u Hrvatskoj postoji utjecaj stranačke pristranosti pri evaluaciji institucija što je u skladu sa studijama koje pokazuju kako je stranačka identifikacija bitna determinanta percepcije političkog života (Bartels, 2002), to jest, vidljivo je da glasači najveće stranke u Hrvatskoj više vjeruju institucijama onda kada ta stranka obnaša vlast. Budući da varijable poput obrazovanja i bogatstva nisu značajne ni u jednoj regresiji, ovo znači da je kod određenog broja ispitanika stranačka preferencija bolji prediktor razina institucionalnog povjerenja nego njihova socioekonomska pozicija. Varijabla koja ispituje religioznost je statistički značajna u modelu iz 2016. godine, što znači da religiozniji pojedinci u Hrvatskoj više vjeruju institucijama. Dob je također statistički značajna u jednom modelu, pri čemu se pokazuje kako stariji birači više vjeruju institucijama, što se može tumačiti kao dio širih razlika iz-

među mlađih i starijih dobnih kohorti koji se vide i u drugim elementima političkog života u Hrvatskoj.¹²

Varijable koje su se konzistentno pokazale značajnim u obje regresije su autoritarnost, evaluacija ekonomije, protekcionizam i socijalno povjerenje, s tim da su efekti autoritarnosti i evaluacije ekonomije veći nego efekti socijalnog povjerenja i protekcionizma, čime se potvrđuje stabilan odnos između autoritarnosti i institucionalnog povjerenja koji su detektirale i druge studije (Nikodem, 2019). Što se sociotropske evaluacije ekonomije tiče, ovime je potvrđeno da ljudi manje vjeruju institucijama onda kada percipiraju da se stanje nacionalne ekonomije pogoršalo što indicira da se percepcije o tome kako društvo evoluirala više vezuju uz institucionalno povjerenje negoli osobne odnosno egotropske motivacije (v. Elchardus i Spruyt, 2014). Valja pritom naglasiti kako su sociotropska evaluacija ekonomije, kao i varijabla koja mjeri ekonomski rizik, zapravo varijable koje mjere percepciju ispitanika, što bi, s obzirom na rezultate, značilo da su u pogledu institucionalnog povjerenja za hrvatske građane važnije subjektivne percepcije negoli objektivni faktori socio-ekonomske pozicije (Mingo i Faggiano, 2020) koji ne moraju uvijek odgovarati jedno drugome. Što se socijalnog povjerenja tiče, više razine interpersonalnog povjerenja asociirane su s višim razinama institucionalnog povjerenja, pa se potvrđuje kako se povjerenje kao koncept transferira iz jedne u drugu dimenziju života, iako to ne znači da je političko povjerenje posljedica socijalnog (Newton, Stolle i Zmerli, 2018).

U kontekstu protekcionizma, rezultati analize se mogu interpretirati kao otklon protekcionizmu sklonih građana od političkih i provedbenih institucija, pri čemu su efekti nešto veći za 2016. godinu ($\beta = -0,089$, $p < 0,01$). Drugim riječima, rezultati pokazuju kako protekcionizmu skloni pojedinci ujedno manje vjeruju institucijama, što bi moglo indicirati da se institucije u Hrvatskoj, barem kod dijela ispitanika, ne doživljavaju kao responzivne i/ili efikasne, a to pak otvara vrata istraživanjima političke alijenacije. Ovaj tip interpretacije potvrđuje i značajnost varijable koja ispituje političku efikasnost, to jest, pokazuje se kako pojedinci koji smatraju da mogu utjecati na politiku više vjeruju institucijama kao kanalima za vršenje takvog utjecaja. Obzirom da su političko nepovjerenje i percepcija smanjene osobne političke efikasnosti uopćeno povezani s populizmom (Erisen i ostali, 2021; Magni, 2017), postavlja se pitanje može li protekcionistička retorika poslužiti kao mobilizacijsko sredstvo populističkim akterima u Hrvatskoj? Štoviše, zahtjevi za državnom protekcijom uz istovremenu potporu domaćem poduzetništvu su čest dio populističke agende (Mudde, 2007: 127), a ovdje korištena mjera protekcionizma mjeri upravo te elemente. Neovisno o tome, rezultati sugeriraju da pristup protekcionizmu kao općenitijem normativnom stavu prema kojem pojedinci imaju difuzni oblik potpore može biti plodonosan u objašnjavanju dosad nekonkluzivnih nalaza istraživačke tradicije unutar koje pišemo. Statistička značajnost varijable koja ispituje ekonomski liberalizam dodatno potvrđuje tu postavku. Naime, pokazuje se kako ekonomski liberalniji pojedinci više vjeruju institucijama što dodatno svjedoči o potrebi razlikovanja između difuznih i specifičnih tipova potpore određenim ekonomskim načelima.

¹² Stariji birači u većoj mjeri preferiraju etablirane stranke, intenzivnije se povezuju s temeljnim društvenim rascjepom i više vjeruju tradicionalnim medijima (Vuksan-Ćusa i Raos, 2021; v. Henjak, 2018; Blanuša, 2015). Obzirom da su rezultati nekih ranijih studija pokazali kako mlađe dobne skupine manje vjeruju institucijama (s. Štulhofer, 2004), buduća bi istraživanja trebala razmrsiti radi li se u ovom kontekstu o efektu individualnog starenja, kohorte ili vremenskog perioda (v. Grasso, 2014).

Zaključak

U ovoj studiji pokušalo se utvrditi jesu li preferencije za protekcionizam, odnosno zaštitu od tržišnih rizika, povezane s povjerenjem u institucije u Hrvatskoj. Time rad doprinosi široj istraživačkoj tradiciji koja analizira odnos političkog povjerenja i podrške socijalnim politikama, to jest, ovom analizom se domet te rastuće istraživačke niše proširuje (v. Goerres, Kumlin i Spies, 2021). Iskorak koji ova analiza donosi ogleda se u tome da se ekonomski stavovi tretiraju kao difuzna stajališta koja ne moraju biti povezana sa specifičnim institucionalnim povjerenjem na način koji bi bio logički intuitivan. Rezultati studije to potvrđuju – pokazuje se da pojedinci koji preferiraju veće razine zaštite istodobno manje vjeruju Saboru, Vladi, sudstvu i javnoj upravi, što se teško može objasniti ukoliko se zadržimo na elementarnoj pretpostavci o pozitivnoj povezanosti između očekivanja zaštite i institucionalnog povjerenja. Međutim, da bi se odnos između dva koncepta detaljnije analizirao, potrebne su potpunije studije koje bi, uz povjerenje u institucije i ekonomske stavove, uključivale i operacionalizaciju povjerenja u institucije tržišta poput tvrtki, multinacionalnih kompanija i sl. (Edlund i Lindh, 2013). Također, buduće studije bi trebale ispitati razlikuje li se protekcionizam kao difuzan stav od potpore prema protekcionističkim javnim politikama.

Uz to, rezultati OLS regresija pokazali su da je povjerenje u institucije ponajviše povezano s autoritarnošću, sociotropskom evaluacijom stanja ekonomije i socijalnim povjerenjem, što je uvelike u skladu s nalazima komparativnih studija. Iako izvan fokusa rada, ono što odudara od komparativnih studija jest negativna asocijacija protekcionizma i autoritarnosti ($\rho = -0,14; -0,13$). Njihova je asocijacija inače pozitivna zbog toga što se pretpostavlja kako se koncepti u nekim segmentima preklapaju, odnosno, pretpostavlja se da autoritarne osobe traže sigurnost u svijetu koji se percipira kao neizvjestan. Shodno tome, protekcionizam se obično poima kao trgovinski protekcionizam, to jest, koncept se operacionalizira s česticama čiji sadržaj naglašava razlikovanje između domicilne zemlje i drugih zemalja čime se naglašava dimenzija "unutra-vani" (v. Jedinger i Burger, 2020). To se poklapa s autoritarnom tendencijom portretiranja vanjskog svijeta kao kaotičnog i nesigurnog, a unutar-njeg (vlastitog društva i države) kao nečega što treba zaštititi, što je ipak drugačija koncepcija protekcionizma od one na kojoj se temelji ova studija. Također, rezultati iz 2016. godine pokazuju kako građani više vjeruju institucijama kada je njihova stranka na vlasti, čime se potvrđuje kako je stranački identitet ili pristranost, barem u slučaju birača HDZ-a, zapravo "percepcijski ekran" u skladu s kojim se filtriraju stavovi (Campbell i ostali, 1980: 132-133). To sugerira da se, barem djelomično, institucije ne evaluiraju na temelju ishoda koje proizvode već na osnovu toga upravlja li njima ispitanikova favorizirana stranka, što je problematično iz perspektive izbora kao mehanizma koji treba osigurati odgovornost (Henjak, 2017). Uz to, ukupno gledano, pokazuje se kako varijable koje mjere trajnije determinante socioekonomske pozicije poput bogatstva i obrazovanja nisu značajno povezane s povjerenjem u institucije, što je više iznimka negoli pravilo u ovoj istraživačkoj niši.

S obzirom na nalaze o povezanosti političke efikasnosti i povjerenja u institucije, uopćeno niske razine povjerenja u ključne političke institucije (Bovan i Baketa, 2022) i erodirajuće zadovoljstvo demokracijom (Čular i Šalaj, 2019), čini se kako bi buduće studije trebale pomnije ispitati koncept političke alijenacije u Hrvatskoj. Točnije, tek preostaje istražiti koliko građana u Hrvatskoj se odlučilo za opciju "izlaska" odnosno trajnijeg isključenja iz političkog procesa. Imajući u vidu da alijena-

cija podrazumijeva trajnu odvojenost od politike, institucije i aktera (Citrin i ostali, 1975), za ovakve analize bi prvenstveno bile korisne studije s longitudinalnim istraživačkim dizajnom.

Završit ćemo s isticanjem nekoliko ograničenja ove studije. Iako korištena mjera protekcionizma predstavlja iskorak time što obuhvaća više aspekata zaštite, jasno se pokazuje kako je interna pouzdanost baterije čestica daleko od idealne. Shodno tome, tek treba razviti ljestvicu čija bi psihometrijska svojstva bila robusnija. Uz to, neke ljestvice koje se ovdje koriste ne zrcale u potpunosti konvencionalne konceptualizacije konstrukata u pitanju. Ovo se ponajprije odnosi na mjeru autoritarnosti koja je operacionalizirana *ad hoc* baterijom čestica za čije sadržaje ne možemo jednoznačno tvrditi kako reflektiraju sve subkomponente koncepta (tj. submisivnost, agresiju i konvencionalnost, v. Altemeyer, 1981). Isto vrijedi i za mjeru političke efikasnosti čiji indikatori sadržajno ne reflektiraju operacionalizaciju koncepta iz etabliranih studija (v. Craig, Niemi i Silver, 1990). Stoga, pri interpretaciji rezultata treba imati na umu kako ova analiza operira sa ljestvicama čija se svojstva i operacionalizacija mogu značajno poboljšati.

Literatura

- Altemeyer, B. (1981). *Right-Wing Authoritarianism*. Winnipeg: University of Manitoba Press.
- Altemeyer, B. (1996). *The Authoritarian Specter*. London, Cambridge: Harvard University Press. <https://doi.org/10.5860/choice.35-1143>
- Anderson, C. J., i LoTempio, A. (2002). Wining, Losing and Political Trust in America. *British Journal of Political Science*, 32(2), 335-351. <https://doi.org/10.1017/S0007123402000133>
- Ares, M., Bürgisser, R., i Häusermann, S. (2021). Attitudinal polarization towards the redistributive role of the state in the wake of the COVID-19 crisis. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 31(sup1), 41-55. <https://doi.org/10.1080/17457289.2021.1924736>
- Bartels, L. (2002). Beyond the Running Tally: Partisan Bias in Political Perceptions. *Political Behavior*, 24(2), 117-150. <https://doi.org/10.1023/A%3A1021226224601>
- Bešić, M. (2016). Confidence in institutions in former Yugoslav Republics. *Sociologija*, 58(2), 302-318. <https://doi.org/10.2298/SOC1602302B>
- Blanuša, N. (2015). "Drugi svjetski rat kao transgeneracijska trauma: sablasti prošlosti među mladima u Hrvatskoj". U: V. Ilišin, A. Gvozdanić i D. Potočnik (ur.), *Demokratski potencijali mladih u Hrvatskoj* (str. 125-144). Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo.
- Blekesaune, M. (2007). Economic Conditions and Public Attitudes to Welfare Policies. *European Sociological Review*, 23(3), 393-403. <https://doi.org/10.1093/ESR%2FJCM012>
- Bovan, K., i Baketa, N. (2022). Stablnost i/ili promjene? Povjerenje u institucije u Hrvatskoj od 1999. do 2020. *Revija za sociologiju*, 52(1), E1-E30. <https://doi.org/10.5613/rzs.52.1.0315>
- Breivik, E., i Olsson, U. H. (2001). Adding variables to improve fit: The effect of model size on fit assessment in LISREL. U: R. Cudeck, S. Du Toit i Sörbom, D. (ur.), *Structural equation modeling: Present and future. A Festschrift in honor of Karl Jöreskog* (str. 169-194). Lincoln- wood: Scientific Software International.
- Breustedt, W. (2018). Testing the Measurement Invariance of Political Trust across the Globe. A Multiple Group Confirmatory Factor Analysis. *Methods, data, analyses*, 12(1), 7-46. <https://doi.org/10.12758/MDA.2017.06>
- Briggs, S. R., i Cheek, J. M. (1986). The role of factor analysis in the development and evaluation of personality scales. *Journal of Personality*, 54(1), 106-148. <https://doi.org/10.1111/J.1467-6494.1986.TB00391.X>
- Browne, M.W., i Cudeck, R. (1993). Alternative ways of assessing model fit. U: Bollen, K. A. i Long, J. S. (ur.), *Testing structural equation models*. Newbury Park: Sage Publications.
- Campbell, A., Converse, P., Miller, W., i Stokes. D. (1980). *The American Voter* (reprint). New York: Wiley and Sons. <https://doi.org/10.2307/1419686>
- Castanho Silva, B., et al. (2018). Public opinion surveys: a new measure. U: K. A. Hawkins et al. (ur.), *The Ideational Approach to Populism: Concept, Theory, and Analysis*. Abingdon, Oxon and New York: Routledge.

- Castanho Silva, B., Bosancianu, C.M., i Levente, L. (2020). *Multilevel Structural Equation Modeling*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington, Melbourne: Sage Publications. <https://dx.doi.org/10.4135/9781544323077>
- Catterberg, G., i Moreno, A. (2005). The Individual Bases of Political Trust: Trends in New and Established Democracies. *International Journal of Public Opinion Research*, 18(1), 31-48. <https://doi.org/10.1093/IJPOR%2FEDH081>
- Chevalier, T. (2019). Political trust, young people and institutions in Europe. A multilevel analysis. *International Journal of Social Welfare*, 28(1), 418-430. <https://doi.org/10.1111/IJSW.12380>
- Citrin, J., McClosky, H., Shanks, J. M., i Sniderman, P. M. (1975). Personal and Political Sources of Political Alienation. *British Journal of Political Science*, 5(1), 1-31. <https://doi.org/10.1017/S0007123400008024>
- Citrin, J., i Stoker, L. (2018). Political Trust in Cynical Age. *Annual Review of Political Science*, 21, 49-70. <https://doi.org/10.1146/ANNUREV-POLISCI-050316-092550>
- Clark, A. L., i Watson, D. (1995). Constructing Validity: Basic Issues in Objective Scale Development. *Psychological Assessment*, 7(3), 309-319. <https://doi.org/10.1037/1040-3590.7.3.309>
- Corbetta, P. (2003). *Social Research: Theory, Methods and Techniques*. SAGE Publications. <https://dx.doi.org/10.4135/9781849209922>
- Costello, A. B., i Osborne, J. (2005). Best practices in exploratory factor analysis: four recommendations for getting the most from your analysis. *Practical Assessment, Research, and Evaluation*, 10(7), 1-9. <https://doi.org/10.7275/JYJ1-4868>
- Craig, S. C., Niemi, R. G., i Silver, G. E. (1990). Political efficacy and trust: A report on the NES pilot study items. *Political Behavior*, 12(3), 289-314. <https://doi.org/10.1007/BF00992337>
- Creel, N. (2020). In God we trust... and Caesar too? Evaluating the link between religiosity and trust in government. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 42(9-10), 795-815. <https://doi.org/10.1108/IJSSP-06-2021-0156>
- Curini, L., Jou, W., i Memoli, V. (2012). Satisfaction with Democracy and the Winner/Loser Debate: The Role of Policy Preferences and Past Experience. *British Journal of Political Science*, 42(2), 241-261. <https://doi.org/10.1017/S0007123411000275>
- Čular, G. (2003). Stranačka identifikacija i potpora demokraciji u Hrvatskoj. *Politička misao*, 40(4), 3-24.
- Čular, G., i Šalaj, B. (2019). Kritički građani ili nezadovoljni autokrati? Potpora demokraciji u Hrvatskoj 1999-2018. *Anali Hrvatskog politološkog društva*, 16(1), 7-26. <https://doi.org/10.20901/an.16.01>
- Dalton, R. (2005). The social transformation of trust in government. *International Review of Sociology*, 15(1), 133-154. <https://doi.org/10.1080/03906700500038819>
- Duckitt, J., i Sibley, C. G. (2007). Right Wing Authoritarianism and Social Dominance Orientation and the Dimension of Generalized Prejudice. *European Journal of Personality*, 21(2), 113-130. <https://doi.org/10.1002%2Fper.614>
- Edlund, J. (1999). Trust in government and welfare regimes: attitudes to redistribution and financial cheating in the USA and Norway. *European Journal of Political Research*, 35(3), 341-370. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.00452>

- Edlund, J., i Lindh, A. (2013). Institutional trust and welfare State support: on the role of trust in market institutions. *Journal of Public Policy*, 33(3), 295-317. <https://doi.org/10.1017/S0143814X13000160>
- Eisinga, R., Grotenhuis, M., i Pelzer, B. (2013). The reliability of a two-item scale: Pearson, Cronbach, or Spearman-Brown?. *International Journal of Public Health*, 58, 637-642. <https://doi.org/10.1007/s00038-012-0416-3>
- Elchardus, M., i Spruyt, B. (2014) Populism, Persistent Republicanism and Declinism: An Empirical Analysis of Populism as a Thin Ideology. *Government and Opposition*, 51(1), 111-133. <https://doi.org/10.1017/gov.2014.27>
- Erisen, C., et al. (2021) Psychological Correlates of Populist Attitudes. *Advances in Political Psychology*, 42(1), 149-171. <https://doi.org/10.1111/pops.12768>
- Fabrigar, L. R., i Wegner, D. T. (2012). *Exploratory Factor Analysis*. New York: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:osobl/9780199734177.001.0001>
- Franc, R., Maglić, M., i Sučić, I. (2020). Političko (ne)povjerenje kao odrednica glasanja i sklonosti protestnim oblicima političkog sudjelovanja. *Revija za sociologiju*, 50(3), 381-406. <https://doi.org/10.5613/rzs.50.3.3>
- Freund, R. J., Wilson, W. J., i Sa, P. (2006). *Regression Analysis. Statistical Modeling of a Response Variable* (Second Edition). Elsevier. <https://doi.org/10.1080/00401706.1999.10485936>
- Geurkink, B., Zaslove, A., Sluiter, R., i Jacobs, K. (2020). Populist Attitudes, Political Trust, and External Political Efficacy: Old Wine in New Bottles? *Political Studies*, 68(1), 247-267. <https://doi.org/10.1177/0032321719842768>
- Goubin, S., i Kumlin, S. (2022). Political Trust and Policy Demand in Changing Welfare States: Building Normative Support and Easing Reform Acceptance? *European Sociological Review*, 38(4), 590-604. <https://doi.org/10.1093/esr/jcab061>
- Grasso, M.T. (2014). Age, period and cohort analysis in a comparative context: Political generations and political participation repertoires in Western Europe. *Electoral Studies*, 33, 63-76. <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2013.06.003>
- Habibov, N., Cheung, A., i Auchynnikava, A. (2018). Does Institutional Trust Increase Willingness to Pay More Taxes to Support the Welfare State? *Sociological Spectrum*, 38(1), 51-68. <https://doi.org/10.1080/02732173.2017.1409146>
- Hainmueller, J., i Hiscox, M.J. (2006). Learning to Love Globalization: Education and Individual Attitudes Toward International Trade. *International Organization*, 60(2), 469-498. <https://doi.org/10.1017/S0020818306060140>
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., i Anderson, R. E. (2019). *Multivariate Data Analysis*. Cengage Learning EMEA. <https://doi.org/10.1198/tech.2007.s455>
- Häusermann, S., Kurer, T., i Schwander, H. (2013). *Explaining welfare state preferences in dualized societies*. Draft.
- Hardin, R. (1999). Do we want to trust in government? U: M. Warren (ur.), *Democracy and Trust* (str. 22-41). New York: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511659959.002>
- Harré, R. (1999). Trust and its surrogates: psychological foundations of political process. U: M. Warren (ur.), *Democracy and Trust* (str. 249-272). New York: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511659959.008>

- Henjak, A. (2007). Values or Interests: Economic Determinants of Voting Behaviour in the 2007 Croatian Parliamentary Elections. *Politička misao*, 44 (5), 71-90.
- Henjak, A., Zakošek, N., i Čular, G. (2013). Croatia. U: Berglund, S., Erman, J., Deegan-Krause, K. i Knutsen, T. (ur.), *Handbook of Political Change in Eastern Europe* (str. 443-480). Cheltenham: Edward Elgar. <https://doi.org/10.4337/9781781954294>
- Henjak, A. (2017). Institutional Trust and Democracy Satisfaction in Croatia: Partisanship- Versus Outcome-Driven Evaluations. *Hrvatska i komparativna javna uprava*, 17(3), 343-363. <https://doi.org/10.31297/HKJU.17.3.1>
- Henjak, A. (2018). Nose li parlamentarni izbori 2015. i 2016. godine promjenu političkih rascjepa u Hrvatskoj?. *Društvena istraživanja*, 27(3), 383-406. <https://doi.org/10.5559/di.27.3.01>
- Henjak, A., i Vuksan-Ćusa, B. (2019). Interesi ili nešto drugo? Ekonomski stavovi i njihova utemeljenost u društvenoj strukturi u Hrvatskoj. *Revija za sociologiju*, 49(1), 37-60. <https://doi.org/10.5613/rzs.49.1.2>
- Hetherington, M. (1998). The Political Relevance of Political Trust. *American Political Science Review*, 92, 791-808. <https://doi.org/10.2307/2586304>
- Hetherington, M. (2004). *Why Trust Matters. Declining Political Trust and the Demise of American Liberalism*. Princeton, Oxford: Princeton University Press.
- Hooghe, M. (2011). Why There is Basically Only One Form of Political Trust. *The British Journal of Politics and International Relations*, 13(2), 269-275. <https://doi.org/10.1111/j.1467-856X.2010.00447.x>
- Hooghe, M., Marien, S., i de Vroome, T. (2012). The cognitive basis of trust. The relation between education, cognitive ability, and generalized and political trust. *Intelligence*, 40(6), 604-613. <https://doi.org/10.1016/J.INTELL.2012.08.006>
- Hooghe, M., i Marien, S. (2013). A comparative analysis of the relation between political trust and forms of political participation in europe, *European Societies*, 15(1), 131-152. <https://doi.org/10.1080/14616696.2012.692807>
- Hinton, P. R., Brownlow, C., McMurray, I., i Cozens, B. (2004). *SPSS Explained*. London, New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315797298>
- Hu, L.-T., i Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6(1), 1-55. <https://doi.org/10.1080/10705519909540118>
- Inglehart, R. (1990). *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton: Princeton University Press. <https://doi.org/10.2307/2152221>
- Inglehart, R. (1997). *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton: Princeton University Press. <https://doi.org/10.2307/591300>
- Iversen, T., i Soskice, D. (2001). An Asset Theory of Policy Preferences. *The American Political Science Review*, 95(4), 875-893. <https://doi.org/10.1017/S0003055400400079>
- Jedinger, A., i Burger, A.M. (2020). The Ideological Foundations of Economic Protectionism: Authoritarianism, Social Dominance Orientation, and the Moderating Role of Political Involvement. *Political Psychology*, 41(2), 402-424. <https://doi.org/10.1111/pops.12627>

- Jou, W. (2010). Continuities and changes in left–right orientations in new democracies: The cases of Croatia and Slovenia. *Communist and Post-Communist Studies*, 43(1), 97-113. <https://doi.org/10.1016/J.POSTCOMSTUD.2010.01.007>
- Kline, R. B. (2011). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. New York, London: Guilford.
- Koster, F. (2014). Economic openness and welfare state attitudes: A multilevel study across 67 countries. *International Journal of Social Welfare*, 23, 128-138. <https://doi.org/10.1111/IJSW.12040>
- Kumlin, S. (2004). *The Personal and the Political: How Personal Welfare State Experiences Affect Political Trust and Ideology*. New York: Palgrave Macmillan.
- Kumlin, S. (2009). *Blaming Europe? Exploring the Variable Impact of National Public Service Dissatisfaction on EU Trust*. *Journal of European Social Policy*, 19, 408-420. <https://doi.org/10.1177/0958928709344248>
- Kumlin, S. (2010). *Dissatisfied Democrats, Policy Feedback, and European Welfare States, 1976-2001*. QoG WORKING PAPER SERIES 2010:4. University of Gothenburg.
- Kumlin, S., Stadelmann-Steffen, I., i Haugsgjerd, A. (2018). Trust and the Welfare State. U: E. Uslaner (ur.), *The Oxford Handbook of Social and Political Trust* (str. 385-409). New York: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/OXFORDHB%2F9780190274801.013.8>
- Kumlin, S., Goerres, A., i Spies, D.C. (2021). Public attitudes. U: D. Beland, D., K. J. Morgan, H. Obigner C. i Pierson (ur.), *The Oxford Handbook of the Welfare State* (str. 329-346). Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198828389.001.0001>
- Linos, K., i West, M. (2003). Self-Interest, Social Beliefs, and Attitudes to Redistribution: Re-Addressing the Issue of Cross-National Variation. *European Sociological Review*, 19(4), 393-409. <https://doi.org/10.1093/esr/19.4.393>
- MacCallum, R. C., Browne, M. W., i Sugawara H.M. (1996). Power Analysis and Determination of Sample Size for Covariance Structure Modeling. *Psychological Methods*, 1(2), 130-149. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/1082-989X.1.2.130>
- Lühiste K. (2014). Social Protection and Satisfaction with Democracy: A Multi-level Analysis. *Political Studies*, 62(4), 784-803. <https://doi.org/10.1111%2F1467-9248.12080>
- Magni, G. (2017). It's the emotions, Stupid! Anger about the economic crisis, low political efficacy, and support for populist parties. *Electoral Studies*, 50, 91-102. <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2017.09.014>
- Margalit, Y. (2012). Lost in Globalization: International Economic Integration and the Sources of Popular Discontent. *International Studies Quarterly*, 56(3), 484-500. <https://doi.org/10.1111/J.1468-2478.2012.00747.X>
- Marien, S., i Hooghe, M. (2011). Does political trust matter? An empirical investigation into the relation between political trust and support for law compliance. *European Journal of Political Research*, 50, 267-291. <https://doi.org/10.1111/J.1475-6765.2010.01930.X>
- Marsh, H. W., Hau, K. T., i Wen, Z. (2004). In Search of Golden Rules: Comment on Hypothesis-Testing Approaches to Setting Cutoff Values for Fit Indexes and Dangers in Overgeneralizing Hu and Bentler's (1999) Findings. *Structural Equation*

- Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 11(3), 320-341. http://dx.doi.org/10.1207/s15328007sem1103_2
- Mayda, A. M., i Rodrik, D. (2005). Why are some people (and countries) more protectionist than others?. *European Economic Review*, 49(6), 1393-1430. <https://doi.org/10.1016/J.EUROECOREV.2004.01.002>
- Miller, A. H. (1974). Political Issues and Trust in Government: 1964-1970. *American Political Science Review*, 68(3), 951-972. <https://doi.org/10.2307/1959140>
- Miller, A. H., i Listhaug, O. (1990). Political Parties and Confidence in Government: a Comparison of Norway, Sweden and the United States. *British Journal of Political Science*, 20(3), 357-386. <https://doi.org/10.1017/S0007123400005883>
- Mingo, I., i Faggiano, M. P. (2020). Trust in Institutions Between Objective and Subjective Determinants: A Multilevel Analysis in European Countries. *Social Indicators Research*, 151, 815-839. <https://doi.org/10.1007/s11205-020-02400-0>
- Mislher, W., i Rose, R. (2001). What Are the Origins of Political Trust? Testing Institutional and Cultural Theories in Post-Communist Societies. *Comparative Political Studies*, 34(1), 30-62.
- Mishler, W., i Rose, R. (2001a). Political Support for Incomplete Democracies: Realist vs. Idealist Theories and Measures. *International Political Science Review*, 22(4), 303-320. <https://www.jstor.org/stable/1601209>
- Mudde, C. (2007). *Populist radical right parties in Europe*. New York: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511492037>
- Murthi, M., i Tiongson, E. R. (2008). Attitudes to Equality: The "Socialist Legacy" Revisited. Policy Research Working Paper 4529. <https://doi.org/10.1596/1813-9450-4529>
- Newton, K. (2007). Social and Political Trust. U: R. Dalton i H. Klingemann (ur.), *The Oxford Handbook of Political Behavior*.
- Newton, K., Stolle, D., i Zmerli, S. (2018). Social and Political Trust. U: Usaner, E. (ur.), *The Oxford Handbook of Social and Political Trust* (str. 37-57). New York: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/OXFORDHB%2F9780190274801.013.20>
- Neumann, F. (1957). *The Democratic and The Authoritarian State. Essays in Political and Legal Theory*. London: The Free Press of Glencoe.
- Nikodem, K. (2019). 'Važno je imati moćnog vođu!' Analiza autoritarnosti u hrvatskom društvu od 1999. do 2018. godine. *Društvena istraživanja*, 28(3), 391-410. <https://doi.org/10.5559/DI.28.3.02>
- Norris, P. (1999). Introduction: The Growth of Critical Citizens? U: P. Norris (ur.), *Critical Citizens. Global Support for Democratic Government* (str. 1-27). Oxford: Oxford University Press.
- Norris, P., i Inglehart, R. (2019). *Cultural Backlash. Trump, Brexit, and Authoritarian Populism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nunnally, J. C. (1975). Psychometric Theory: 25 Years Ago and Now. *Educational Researcher*, 4(10), 7-21. <https://doi.org/10.3102/0013189X004010007>
- Offe, C. (1999). How can we trust our fellow citizens? U: M. Warren (ur.), *Democracy and Trust* (str. 42-87). New York: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511659959.003>

- O'Rourke, K. H., Sinnott, D., Richardson, J. D., i Rodrik, D. (2001). The Determinants of Individual Trade Policy Preferences: International Survey Evidence [with Comments and Discussion]. *Brookings Trade Forum*, str. 157-206. <https://doi.org/10.1353/btf.2001.0011>
- Owen, E., i Johnston, N. P. (2017). Occupation and the Political Economy of Trade: Job Routineness, Offshorability, and Protectionist Sentiment. *International Organization*, 71(4), 665-699. <https://doi.org/10.1017/S0020818317000339>
- Pitlik, H., i Kouba, L. (2015). Does social distrust always lead to a stronger support for government intervention? *Public Choice*, 163(3-4), 355-377. <https://www.jstor.org/stable/24507538>
- Raos, V. (2020). Struktura rascjepa i parlamentarni izbori u Hrvatskoj 2020. u doba pandemije. *Anali Hrvatskog politološkog društva*, 17(1), 7-30. <https://doi.org/10.20901/an.17.01>
- Rimac, I. (2000). Neke determinante povjerenja u institucije političkog sustava u Hrvatskoj. *Bogoslovska smotra*, 70(2), 471-484.
- Roosma, F., van Oorschot, W., i Gelissen, J. (2015). A Just Distribution of Burdens? Attitudes Toward the Social Distribution of Taxes in 26 Welfare States. *International Journal of Public Opinion Research*, 28(3), 376-400. <https://doi.org/10.1093/IJPOR%2FEDV020>
- Rose, R., i Mislher, W. (2010). Political trust and distrust in post-authoritarian contexts. *Studies in Public Policy*, 474. University of Aberdeen.
- Rothstein, B. (2005). *Social Traps and the Problem of Trust*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511490323>
- Rothstein, B., i Stolle, D. (2008). The State and Social Capital: An Institutional Theory of Generalized Trust. *Comparative Politics*, 40(4), 441-459. <https://doi.org/10.5129/001041508X12911362383354>
- Scheidegger, R., i Staerkle, C. (2011). Political Trust and Distrust in Switzerland: A Normative Analysis. *Swiss Political Science Review*, 17(2), 165-187. <https://doi.org/10.1111/J.1662-6370.2011.02010.X>
- Schmitt, N. (1996). Uses and abuses of Coefficient Alpha. *Psychological Assessment*, 8(4), 350-353. <https://doi.org/10.1037/1040-3590.8.4.350>
- Schoon, I., i Cheng, H. (2011). Determinants of Political Trust: A Lifetime Learning Model. *Developmental Psychology*, 47(3), 619-631. <https://doi.org/10.1037/a0021817>
- Svallfors, S. (1999). Political trust and attitudes towards redistribution. *European Societies*, 1(2), 241-268. <https://doi.org/10.1080/14616696.1999.10749933>
- Svallfors, S. (2002). Political Trust and Support for the Welfare State: Unpacking a Supposed Relationship. U: B. Rothstein S. i Steimo (ur.), *Restructuring the Welfare State: Political Institutions and Policy Change* (str. 184-205). New York: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-0-230-10924-7_8
- Svallfors, S. (2012). *Welfare attitudes in Europe: Topline Results from Round 4 of the European Social Survey*. European Commission: Rapitdy Ltd.
- Štulhofer, A. (2004). Percepcija korupcije i erozija društvenog kapitala u Hrvatskoj 1995. – 2003, *Politička misao*, 41(3), 156-169.

- Theiss-Morse, E., Barton, D-G., i Wagner, M. W. (2015). Political Trust in Polarized Times. U: B. Bornstein i A. Tomkins. *Motivating Cooperation and Compliance with Authority* (str. 167-190). Nebraska Symposium on Motivation. Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-16151-8_8
- Turper, S., i Aarts, K. (2017). Political Trust and Sophistication: Taking Measurement Seriously. *Social Indicators Research*, 130: 415-434. <https://doi.org/10.1007/s11205-015-1182-4>
- Van der Meer, T., i Hakhverdian, A. (2017). Political Trust as the Evaluation of Process and Performance: A Cross-National Study of 42 European Countries. *Political Studies*, 65(1), 81-102. <https://doi.org/10.1177%2F0032321715607514>
- Van der Waal, J., i de Koster, W. (2018). Populism and Support for Protectionism: The Relevance of Opposition to Trade Openness for Leftist and Rightist Populist Voting in The Netherlands. *Political Studies*, 66(3), 560-576. <https://doi.org/10.1177/0032321717723505>
- Van Oorschot, W., i Meuleman, B. (2012). Chapter Two. Welfare Performance and Welfare Support. U: S. Svallfors (ur.), *Contested Welfare States. Welfare Attitudes in Europe and Beyond* (str. 25-58). Redwood City: Stanford University Press. <https://doi.org/10.1515/9780804783170-005>
- Van Oorschot, W., Reeskens, T., i Meuleman, B. (2012). Popular perceptions of welfare state consequences: A multilevel, cross-national analysis of 25 European countries. *Journal of European Social Policy*, 22(2), 181-197. <https://doi.org/10.1177/0958928711433653>
- Vuksan-Ćusa, B., i Raos, V. (2021). Dijete u vremenu: dob i biračko ponašanje u Hrvatskoj. *Političke perspektive*, 11(1), 7-38. <https://doi.org/10.20901/PP.11.1.01>
- Warren, M. (1999). Conclusion. U: M. Warren (ur.), *Democracy and Trust* (str. 346-360). New York: Cambridge University Press.
- Watkins, M.A. (2018). Exploratory Factor Analysis: A Guide to Best Practice. *Journal of Black Psychology*, 44(3), 219-246. <https://doi.org/10.1177%2F0095798418771807>
- Wroe, A. 2014. Political trust and job insecurity in 18 European polities. *Journal of Trust Research*, 4(2), 90-112. <https://doi.org/10.1080/21515581.2014.957291>
- Zmerli, S., Newton, K., i Montero, J.R. (2007). Trust in people, confidence in political institutions and satisfaction with democracy. U: J. W. van Deth, J. Ramón Montero i A. Westholm (ur.), *Citizenship and Involvement in European Democracies. A Comparative Analysis* (str. 35-66). London, New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203965757-10>

Institutional Trust and Economic Attitudes: Exploring Their Relationship in Croatia

Abstract Institutional trust is a frequent topic of empirically oriented political science, although it is rarely linked to views on economics. Bearing in mind the theoretical background of the concept of trust in institutions, which points to its connection primarily with protectionist economic attitudes, this study recognizes the need for a more detailed analysis of the assumed relationship. The study starts from the perspective from which protectionism can be interpreted as a normative expectation of protection on a diffuse level, which, contrary to the current theory, can be associated with low levels of institutional trust. This supposition was tested on the basis of survey data from 2015 and 2016 in Croatia. It is shown that protectionism and institutional trust are negatively correlated. The effects of authoritarianism, social trust, sociotropic evaluations of the economy and partisanship on trust in institutions are also evident. Therefore, this study testifies to the need to differentiate between different levels of support in analyzing the relationship between institutional trust and protectionism, providing a new direction for this growing research niche.

Keywords institutional trust, economic attitudes, protectionism, authoritarianism, social trust

Kako citirati članak / How to cite this article: Vuksan-Ćusa, B., Henjak, A. (2022). Povjerenje u institucije i stavovi o ekonomiji: istraživanje njihove povezanosti u Hrvatskoj. *Anali Hrvatskog politološkog društva*, 19(1), 7-40. <https://doi.org/10.20901/an.19.04>

Povjerenje u institucije i stavovi o ekonomiji: metodološki dodatak

Dodatak prikazuje anketna pitanja i kategorije odgovora čestica koje su korištene u analizi (Tablica 5), deskriptivnu statistiku varijabli uključenih u analizu (tablice 6 i 7), faktorske analize izvornih ljestvica autoritarnosti, pri čemu su dodatno označene čestice koje su se naposljetku koristile (tablice 8 i 9) te bivarijantne korelacije varijabli za obje godine, gdje * označava prisutnost statističke značajnosti (tablice 10 i 11).

Tablica 5. Prikaz strukture korištenih varijabli

Prediktor	2015.	2016.
	Čestice	
	Vaša školska naobrazba? (1-7)	
Obrazovanje	<i>Nezavršena osnovna škola (1), Osnovna škola (2), Zanat, VKV, trogodišnja strukovna škola (3), Četverogodišnja srednja škola (4), Viša škola (5), Fakultet (6), Magisterij, doktorat (7)</i>	
	Izuzimajući vjenčanja, pogrebe i krštenja, koliko često odlazite u crkvu? (1-6)	
Religioznost	<i>Nikada ili gotovo nikada (1), Dva-tri puta godišnje, za važnijih vjerskih blagdana (2), Jednom u dva mjeseca (3), Jednom mjesečno (4), Nekoliko puta mjesečno, (5) Jednom tjedno ili češće (6)</i>	
	Posjedujete li Vi ili netko drugi u Vašem kućanstvu neki od sljedećih oblika imovine? (0-4)	
Bogatstvo	<i>Kuću ili stan (1), Poslovni prostor, stan za iznajmljivanje, poljoprivredno imanje (2), Dionice ili obveznice (3), Ušteđevinu (4)</i>	
	Ukoliko biste danas izgubili posao, što mislite koliko teško bi vam bilo pronaći drugi posao u idućih 12 mjeseci?	
Ekonomski rizik	<i>(1) Vrlo lako, (2) Donekle lako, (3) Donekle teško, (4) Vrlo teško</i>	
	Općenito govoreći, je li se ekonomska situacija u Hrvatskoj u odnosu na stanje od prije četiri godine poboljšala, pogoršala ili je ostala ista?	
Ekonomska evaluacija	<i>(1) jako se poboljšala, 5 jako se pogoršala)</i>	
	Neki ljudi kažu da uopće nije važno tko je na vlasti. Drugi kažu da je jako važno tko je na vlasti... kamo biste sebe stavili?	
Politička efikasnost	<i>(1) Uopće nije važno tko je na vlasti – (5) Jako je važno tko je na vlasti</i>	
	Neki ljudi kažu da to za koga ljudi glasuju nimalo ne utječe na događanja u zemlji... kamo biste sebe stavili?	
	<i>(1) Za koga ljudi glasaju nimalo ne utječe na događanja u zemlji – (5) Za koga ljudi glasuju može jako utjecati na događanja u zemlji</i>	
<i>Sp.-Brown koeficijent</i>	0,865	0,875

Prediktor	2015.	2016.
	Čestice	
Protekcijonizam	<i>Država bi svim nezaposlenim građanima trebala osigurati naknade za nezaposlene dovoljne za pokrivanje osnovnih životnih potreba. (1-5)</i>	
	<i>Država treba ograničiti pravo bankama da same određuju kamatnu stopu za kredite građanima. (1-5)</i>	
	<i>Država bi trebala više oporezovati imovinu i dohodak bogatih pojedinaca. (1-5)</i>	
	<i>Država treba smanjiti poreze kako bi omogućila poduzetnicima da bolje posluju. (1-5)</i>	
Cronbachov α	0,481	0,517
Ekonomski liberalizam	<i>Potrebno je smanjiti proračunsku potrošnju, čak i ako to znači smanjivanje plaća, mirovina i socijalnih prava. (1-5)</i>	
	<i>Potrebno je tvrtkama omogućiti lakše otpuštanje zaposlenika radi lakše prilagodbe uvjetima tržišta. (1-5)</i>	
	<i>Tvrtke u državnom vlasništvu treba privatizirati jer država ne može njima efikasno upravljati. (1-5)</i>	
Cronbachov α	0,667	0,649
Autoritarnost	<i>Ne treba iznositi vlastito mišljenje, jer čovjek nikad ne zna od čega može nastradati. (1-5)</i>	
	<i>Građani nemaju pravo na štrajk i demonstracije ako time ugrožavaju javni red. (1-5)</i>	
	<i>Opravdano je ograničiti ljudska prava kad je u pitanju interes države i nacije. (1-5)</i>	
Cronbachov α	0,690	0,60

Tablica 6. Deskriptivna statistika nedihotomnih prediktora

Varijable			2015.					2016.				
	Min	Max	N	M	SD	0,25	0,75	N	M	SD	0,25	0,75
Dob	18	99 (87)	1001	46,11	16,064	31	60	1000	46,63	16,772	32	60
Obrazovanje	1	7	1001	3,90	1,154	3,00	4,00	1000	3,93	1,153	3,00	4,00
Religioznost	1	6	1001	2,80	1,594	2,00	4,00	1000	2,91	1,657	2,00	4,00
Bogatstvo	0	4	1001	1,37	0,860	1,00	2,00	1000	1,39	0,903	1,00	2,00
Pol. efikasnost	1	5	987	3,68	1,108	3,00	5,00	983	3,59	1,208	3,00	5,00
Protekcijonizam	1	5	998	4,06	0,636	3,73	4,50	996	3,93	0,704	3,50	4,50
Ek. liberalizam	1	5	989	2,83	0,989	2,00	3,66	992	2,45	0,942	1,66	3,00
Ev. ekonomije	1	5	980	3,38	1,235	3,00	4,00	978	2,73	0,778	2,00	3,00
Ek. rizik	1	4	801	3,10	0,908	3,00	4,00	770	3,15	0,914	2,00	4,00
Autoritarnost	1	5	990	2,82	1,017	2,00	3,67	995	2,79	0,778	2,33	3,33
Inst. povjerenje	0	1	1001	0,37	0,217	0,22	0,51	1000	0,32	0,219	0,14	0,50

Tablica 7. Deskriptivna statistika dihotomnih prediktora

Prediktor	Spol		Zaposlenost		Soc.pov		HDZ		SDP	
	Ž	M	Da	Ne	Da	Ne	Da	Ne	Da	Ne
2015.	53%	47%	49,2%	50,8%	22,1%	77,9%	20,7%	79,3%	21,9%	78,1%
2016.	53,6%	46,4%	51,7%	48,3%	21%	79%	19,8%	80,2%	19%	81%

Tablica 8. Faktorske analize (s oblimin rotacijom) ljestvice autoritarnosti za 2015. godinu

Čestice	Faktor		
	1	2	1
1 Mišljenje većine uvijek je najbolje.	0,477	0,546	0,571
2 Ono što je ovoj zemlji potrebnije od zakona i političkih programa je nekoliko hrabrih i odlučnih ljudi u koje narod može imati povjerenje.	0,032	0,842	x
3 <i>Ne treba iznositi vlastito mišljenje, jer čovjek nikad ne zna od čega može nastradati.</i>	0,733	0,267	0,731
4 Vlasti i moćnicima ne treba se zamjerati.	0,597	0,289	0,611
5 Ono što je mladima najpotrebnije, to je stroga disciplina, odlučnost i volja da se bore i rade za domovinu.	0,475	0,665	0,593
6 Zadaća opozicije nije da kritizira vladu, nego da podržava njezin rad.	0,668	0,340	0,690
7 <i>Građani nemaju pravo na štrajk i demonstracije ako time ugrožavaju javni red.</i>	0,758	0,055	0,605
8 <i>Opravdano je ograničiti ljudska prava kad je u pitanju interes države i nacije.</i>	0,742	0,032	0,679
Svojstvena vrijednost	3,07	1,21	3,02
Ukupno objašnjena varijanca (%)	38,35	15,07	43,14

Tablica 9. Faktorske analize (s oblimin rotacijom) ljestvice autoritarnosti za 2016. godinu

Čestice	Faktor				
	1	2	3	1	2
1 Mišljenje većine uvijek je najbolje.	0,075	0,133	0,812	0,023	0,716
2 Ono što je ovoj zemlji potrebnije od zakona i političkih programa je nekoliko hrabrih i odlučnih ljudi u koje narod može imati povjerenje.	0,103	0,857	0,031	x	x
3 <i>Ne treba iznositi vlastito mišljenje, jer čovjek nikad ne zna od čega može nastradati.</i>	0,739	0,313	0,236	0,733	0,370
4 Vlasti i moćnicima ne treba se zamjerati.	0,644	0,399	0,401	0,626	0,549
5 Ono što je mladima najpotrebnije, to je stroga disciplina, odlučnost i volja da se bore i rade za domovinu.	0,265	0,681	0,480	0,256	0,690
6 Zadaća opozicije nije da kritizira vladu, nego da podržava njezin rad.	0,309	0,144	0,732	0,268	0,679
7 <i>Građani nemaju pravo na štrajk i demonstracije ako time ugrožavaju javni red.</i>	0,736	0,126	0,065	0,749	0,114
8 <i>Opravdano je ograničiti ljudska prava kad je u pitanju interes države i nacije.</i>	0,714	-0,190	0,189	0,708	0,093
Svojevredna vrijednost	2,59	1,25	1,03	2,53	1,18
Ukupno objašnjena varijanca (%)	32,38	15,67	12,92	35,90	16,89

Tablica 10. Bivarijantna korelacijska matrica korištenih varijabli (2015.)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1 Inst. povjerenje	1														
2 Spol	.04	1													
3 Dob	.15*	.06*	1												
4 Obrazovanje	-.04	.04	-.22*	1											
5 Religija	.09*	.22*	.12*	-.09*	1										
6 Bogatstvo	.04	.02	.11*	.18*	-.04	1									
7 Zaposlenost	-.02	-.16*	-.27*	.27*	-.13*	.07*	1								
8 Ekonomski rizik	-.16*	.06	.20*	-.27*	.09*	-.10*	-.23*	1							
9 Ev. ekonomije	-.17*	-.03	-.01	-.04	.03	-.06	-.08*	.14*	1						
10 Protekcionizam	-.13*	.01	.06	-.11*	-.01	-.10*	-.16*	.21*	.07*	1					
11 Ek. liberalizam	.18*	-.04	.01	-.05	-.06	-.03	-.03	-.12*	-.14*	-.06	1				
12 Autoritarnost	.26*	.00	.13*	-.21*	.13*	-.07*	-.06	-.01	-.08*	-.14*	.38*	1			
13 Pol. efikasnost	.06	-.02	.18*	.03	.08*	.09*	-.06	.07	.04	.15*	-.08*	-.11*	1		
14 Soc. povjerenje	.17*	-.00	-.07*	.01	.01	.01	-.03	-.08*	-.08*	-.02	.07*	.01	.01	1	
15 Potpora vl. stranci	.06*	.03	.13*	.12*	-.15*	.06*	-.02	.04	-.17*	.06	-.05	-.11*	.18*	-.02	1

Tablica 11. Bivarijantna korelacijska matrica korištenih varijabli (2016.)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1 Inst. povjerenje	1														
2 Spol	-.00	1													
3 Dob	.04	.06	1												
4 Obrazovanje	-.03	.03	-.26*	1											
5 Religija	.12*	.22*	.12*	-.13*	1										
6 Bogatstvo	.09*	-.02	-.03	.29*	-.09*	1									
7 Zaposlenost	-.09*	-.13*	-.27*	.26*	-.15*	.12*	1								
8 Ekonomski rizik	-.10*	.11*	.27*	-.14*	.09*	-.17*	-.24*	1							
9 Ev. ekonomije	-.29*	.02	.09*	-.08*	.01	-.12*	-.06	.17*	1						
10 Protekcionizam	-.12*	.01	.06*	-.06*	-.05	-.10*	-.04	.11*	.09*	1					
11 Ek. liberalizam	.23*	-.04	.00	.00	-.04	.01	-.02	-.14*	-.16*	-.11*	1				
12 Autoritarnost	.32*	.05	.14*	-.09*	.05	.01	-.10*	.00	-.06	-.13*	.35*	1			
13 Pol. efikasnost	.25*	-.01	.12*	.07*	.04	.14*	-.02	-.02	-.10*	.07*	-.04	.02	1		
14 Soc. povjerenje	.19*	.04	.02	.11*	-.04	.11*	.00	-.05	-.07*	.04	.02	.01	.02	1	
15 Potpora vl. stranci	.25*	-.06	.12*	-.06*	.23*	.01	-.02	-.04	-.12*	-.07*	.06*	.11*	.16*	.04	1